

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Διεθνούς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου
γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*

Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἐν πορείᾳ
στήν “ἄυλη πραγματικότητα” τῆς ὕστερης νεωτερικότητας

Ἀθήνα, 11-14 Ὀκτωβρίου 2023

Γ΄

Τόμος 95ος • Τεύχος 3ον • Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 2024

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Μακ. Αρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
κ. Ἱερώνυμος

Ἀντιπρόεδρος

Σεβ. Μητρ. Καλιίδος κ. Χρυσόστομος

Μέλη

Σεβ. Μητρ. Κορίνθου κ. Διονύσιος

Σεβ. Μητρ. Μαρωνείας καὶ Κομοτηνῆς κ. Παντελεήμων

Σεβ. Μητρ. Κίτρους καὶ Κατερίνης κ. Γεώργιος

Σεβ. Μητρ. Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμος

Σεβ. Μητρ. Περιστερίου κ. Γρηγόριος

Θεοφ. Ἐπίσκοπος Ὠρεῶν (νῦν Σεβ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης)
κ. Φιλόθεος

Γραμματέας

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας, Διευθυντῆς Συντάξεως περιοδικοῦ *Θεολογία*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*
γιὰ τὴν περίοδο 2023-2024:

Σεβ. Μητρ. Κεφαλληνίας κ. Δημήτριος

Σεβ. Μητρ. Κρήνης κ. Κύριλλος, Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Νικόλαος Μαργγῶρος, Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Δημήτριος Μόσχος, Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Χρυσόστομος Σταμούλης, Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἀπόστολος Κραλίδης, Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Χρῆστος Καραγιάννης, Ἀν. Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τόμος 95ος, Τεύχος 3ον, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2024

Περιεχόμενα

Παράλληλη Συνεδρία Β1, Πρόγραμμα	7
Σεβ. Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ. Νικολάου, <i>Τεχνητή Νοημοσύνη (ChatGPT): Βιοηθικοί και θεολογικοί προβληματισμοί</i>	9
Κωνσταντίνου Ίω. Μπελέζου, <i>Συζητώντας με μία μηχανή Τεχνητής νοημοσύνης περι Όρθοδόξου Θεολογίας</i>	29
Άποστολου Β. Νικολαΐδη, <i>Η σύγχρονη τεχνολογία ως θρησκευτικό υποκατάστατο</i>	57
Παράλληλη Συνεδρία Β2, Πρόγραμμα	69
Αντώνη Συμυρνάιου, <i>Επιστημονικό φαντασιακό vs. Όρθόδοξη θεολογία: Σύγκλιση, συνοδοιπορία ή αντίστιξη;</i>	71
Άμφιλοχίου Μήλτου, <i>Η πραγμάτωση της Έκκλησίας στην εποχή της άυλης πραγματικότητας</i>	99
Τριαντάφυλλου Μπολτέτσου, <i>Η Ποιμαντική της Έκκλησίας στην ύστερη νεωτερικότητα</i>	123
Μάκη Άνδρονόπουλου, <i>Η άθεατη πλευρά της τεχνολογίας στον δημόσιο χώρο και η συσκότιση της δημοκρατίας. Ο ρόλος της Έκκλησίας στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης</i>	147

Παράλληλη Συνεδρία Β3, Πρόγραμμα	155
Πέτρου Α. Παναγιωτόπουλου, Θεολογικοί και φιλοσοφικοί προβληματισμοί για τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών στο ένοριακό περιβάλλον	157
Άντωνη Τουλούμη & Κατερίνας Μιχαλοπούλου, Ἡ ὀρθόδοξη λατρευτική ἐμπειρία: Συνάντηση τῆς χωρικῆς καὶ χρονικῆς διάστασης τῆς σωματικότητας μὲ τὴν ἄυλη πραγματικότητα	171
Βικτωρίας Παντερῆ, Ἡ ἐπαναφορὰ τῶν κεκοιμημένων στὴν εἰκονικὴ – ψηφιακὴ ζωὴ ὡς «ψυχοσωματικὴ Ἀνάσταση»	187
Παράλληλη Συνεδρία Β4, Πρόγραμμα	213
Γεωργίου Δ. Παναγόπουλου, Ἡ δυστοπικὴ ἐσχατολογία τοῦ Ν. Φ. Φιοντόροφ καὶ ἡ σύγχρονη φουτουριστικὴ τεχνολατρία ὕπὸ ὀρθόδοξο θεολογικὸ πρίσμα	215
Δημητρίου Οὐλῆ, «Ὅχι χωρὶς τὸ κινητό μου»: Προλεγόμενα σὲ μία «ἐπικοινωνιακὴ» θεολογικὴ ἀνθρωπολογία	233
π. Αὐγουστίνου Μπαϊραχτάρη, Ἡ αὐτονόμηση τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐναντι τοῦ κεκρυμμένου Θεοῦ: Μετα-νεωτερικότητα, ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη καὶ πίστη	255
Παράλληλη Συνεδρία Β5, Πρόγραμμα	281
Ἄννας Κόλτσιου-Νικήτα, Τὰ κείμενα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ ψηφιακὴ μορφή: Συνέπειες, προκλήσεις, προβληματισμοί	283
Μαντῶς Μαλάμου, Μὲ τὸ δαχτυλίδι τοῦ Γύγη στὴ δύσκολη ἐφηβεία τοῦ 21ου αἰ. Συνέπειες τῆς τεχνολογικῆς προόδου στὴν εὐεπηρέαστη ἐφηβεία	301

Ειρήνης Π. Χριστινάκη, <i>Τὰ δύο μανιφέστα τῆς Βιέννης (1929-2019) καὶ τὸ ζήτημα τῆς ρομποτομορφικῆς συμπεριφορᾶς</i>	317
Θ΄ Συνεδρία, Πρόγραμμα <i>Πίστη καὶ ἐπιστήμη: Ἐπαναπροσεγγίσεις καὶ ἀναπροσδιορισμοὶ</i>	341
Dr. Gayle E. Woloschak, <i>Science and Theology: Perspectives for the Future</i>	343
Χρήστου Ἀθ. Χριστοδούλου, <i>Εἶναι ἡ ἐπιστήμη οὐδέτερη;</i>	357
Βασίλη Καραποστόλη, <i>Ὅταν ἡ συνείδηση δελεάζεται ἀπὸ τὴν ὄραση</i>	367
Ι΄ Συνεδρία, Πρόγραμμα <i>Ἡ θεολογία μπροστὰ στὰ ὄντολογικὰ καὶ ἠθικὰ διλήμματα τῆς τεχνολογίας</i>	375
Θεοφάνη Τάση, <i>Κοιτάζοντας τὴ Σφίγγα στὰ μάτια: Τεχνητὴ νοημοσύνη καὶ ἀνθρώπινες ἀξίες</i>	377
Σταυρούλας Τσινόρεμα, <i>Υπάρχουν, καὶ γιατί πρέπει νὰ ὑπάρχουν, ἠθικὰ ὅρια στὴ χρήση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ τῶν τεχνολογιῶν;</i>	391
Δημητρίου Μπεκριδάκη, <i>Deus est Machina Θρησκεία καὶ Θεολογία στὴν ἐποχὴ τοῦ Deus Technologicus</i>	403
Ζαμπίας Ἀγριμάκη, <i>Πέρα ἀπὸ τὴν καλὴ καὶ τὴν κακὴ χρήση: Ἡ «αὐτοεκπληρούμενη προφητεία» (;) τῶν ἀφηγήσεων ἐπιστημονικῆς φαντασίας</i>	415

Πέρασ Ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου

Θεοφ. ἐπισκόπου Ὁρεῶν (νῦν Σεβ. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης)

κ. Φιλοθέου (Θεογάρη),

Καταληκτῆρια τοποθέτηση

439

Ἀλεξάνδρου Κατσιάρα,

Ἐπιλογικὸ

443

Editorial Policy

448

Ἐπόμενα Τεύχη:

Τεῦχος 4ον (2024): Ποικίλης ὕλης

Τεῦχος 1ον (2025): Ποικίλης ὕλης

Παράλληλη Συνεδρία Β2

Σάββατο, 14 Ὀκτωβρίου 2023
Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν

Παράλληλη Συνεδρία Β2

Προεδρεῖο: Ἐπισκ. Καθηγητῆς π. Δημήτριος Μπαθρέλλος

Εἰσηγήσεις

Ἀντώνη Σμυρναίου

*Ἐπιστημονικὸ φαντασιακὸ vs. Ὀρθόδοξη θεολογία:
Σύγκλιση, συνοδοιπορία ἢ ἀντίστιξη;*

Ἀμφιλόχιου Μήλτου

*Ἡ πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐποχὴ τῆς ἄυλης
πραγματικότητας*

Τριαντάφυλλου Μπολτέτσου

*Ἡ ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὕστερη νεωτερικό-
τητα*

Μάκη Ἀνδρονόπουλου

*Ἡ ἀθέατη πλευρὰ τῆς τεχνολογίας στὸν δημόσιο χῶρο
καὶ ἡ συσκότιση τῆς δημοκρατίας. Ὁ ρόλος τῆς Ἐκ-
κλησίας στὴν ἐποχὴ τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης*

Ἡ Ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὕστερη νεωτερικότητα

Τριαντάφυλλου Κ. Μπολτέτσου*

- Καὶ ποῦ τὸν γνώρισες αὐτὸν τὸν ἀγύρτη;
- Στὸ *forum* τῆς ἐνορίας μας. Εἶναι ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας.
- Τί εἶναι αὐτὸ τὸ *forum*, Χαρούλα μου; Σὲ αἶρεση ἔμπλεξε τὸ παιδί μας;
- Ὅχι, Βαγγέλη μου, μιὰ σελίδα στὸ ἴντερνετ εἶναι, ποῦ συζητᾶνε...
- Καὶ τί δουλειὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας νὰ συζητᾶνε στὸ ἴντερνετ, μὲ τὰ παιδιά τοῦ κόσμου, Χαρούλα!¹

Καθῆκον ἱερό, διακόνημα, σκοπός, ἔργο τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ποιμαντικῆς, πράξης καὶ θεωρίας, εἶναι –ἀξιοποιώντας τὴ γνώση τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς Θεολογίας ἀλλὰ καὶ κάθε ἐπιστήμης εὐρύτερα–, νὰ βοηθᾶ, νὰ προτείνει, νὰ ἀποκαλύπτει στοὺς πιστοὺς ἀλλὰ καὶ στὴν κοινωνία ὅλη τρόπον, μέσα, ἀρχές, ποῦ συμβάλλουν στὸ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν στὴν ἀναμόρφωση τοῦ κόσμου ὁλόκληρου, στὸ ἀρχαῖο κάλλος, στὴ σωτηρία ἢ ἀπλῶς κοντὰ στὸν Θεό². Στὸ πλαίσιο αὐτό, καλεῖται νὰ «ὑποφιάζει»

* Ὁ Τριαντάφυλλος Κ. Μπολτέτσος εἶναι διδάκτωρ Ποιμαντικῆς Θεολογίας καὶ μετα-διδακτορικός ἐρευνητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς καὶ Ἱατρικῆς Ἠθικῆς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Στιχομυθία ἀπὸ τὴ δημοφιλῆ τηλεοπτικὴ σειρά «Τὸ Σόι σου», Ἐπ. 30 (34:01): <https://youtu.be/5r-EsVXZBd8?t=2034> [31.9.2023].

2. Ὅτι, συμμετέχοντας σὲ ἕναν διαρκῆ ἀγῶνα εὐαγγελισμοῦ (ἢ ἐπανευαγγελισμοῦ), λαμβάνει τὴ σκυτάλη τῶν πορισμάτων καὶ τῶν κατακτήσεων τῶν λοιπῶν γνωστικῶν ἀντικειμένων, καὶ φυσικὰ κατὰ κύριο λόγο τῶν θεολογικῶν, ὥστε νὰ περάσει τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, μετὰ ἀπὸ μία ποιμαντικὴ προσέγγιση καὶ ἀφομοίωση, στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο ὡς τρόπο ζωῆς μὲ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ. Πρβλ. Τρ. Μπολτέτσος, *Τὸ Καινοδιαθηκικὸ πλαίσιο ἀσχίσεως τοῦ Ποιμαντικοῦ Ἔργου τῆς Ἐκκλησίας στὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων*, διδ. διατριβή, Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α., Ἀθήνα 2012, σ. 67: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/33320> [31.9.2023].

τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὰ τεκταινόμενα ποὺ διαδραματίζονται γύρω τους καὶ τοὺς ἐπηρεάζουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα.

Σὲ συνάφεια μὲ τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου τῆς Θεολογίας, ἀντάξιο τῆς αἰωνόβιας ἱστορίας τῆς, ἡ δική μας ἐλάχιστη συνεισφορά ἀπόκειται στὴν προσπάθεια νὰ διερευνήσουμε, νὰ ἐντοπίσουμε, νὰ καταθέσουμε μίαν ἀπάντηση στὸ ζήτημα: Ποιὰ ἢ παρουσία, ἢ μαρτυρία, ἢ προσφορά τῆς Ποιμαντικῆς στὴν ὕστερη νεωτερικότητα, σὲ συνάφεια μάλιστα μὲ τὴν τεχνολογία καὶ εὐρύτερα τὸ τεχνικὸ ἢ μηχανικὸ πνεῦμα, καθὼς ἕνα ἀπὸ τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου «βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη σχέση μὲ τὴν ἐκρηκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας»³. Ποιὸ εἶναι τελικὰ τὸ ἀποτύπωμά της; Ποιὰ ἢ πρότασή της;

Διατυπώνονται ἔτσι ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα ἴσως δὲν εἴμαστε πάντοτε ἱκανοί, σίγουροι ἢ προετοιμασμένοι νὰ δώσουμε τελεσίδικες ἀπαντήσεις. Ἐρώτημα πρωταρχικὸ καὶ καίριο: Μήπως τὸ τεχνικὸ πνεῦμα λειτουργεῖ ὡς ἕνας νέος ἀπόστολος ἢ ἔστω ἰσαπόστολος, ποὺ βοηθᾷ στὴ διαποίμανση τῆς Ἐκκλησίας, στὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῆς σωτηρίας; Ἦ ἄραγε, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δρᾷ «ἀντιποιμαντικά» καὶ ἐπαγγέλλεται ἕνα νεώτερο Εὐαγγέλιο⁴, μίαν «ὕστερο-νεωτερικὴ Διαθήκη», ἕνα «meta-Testament»⁵ καὶ τελικὰ ἀποτελεῖ ἕναν ἀκόμη ...«τελευταῖο πειρασμό»; Ἄραγε «ἐναγκαλιζόμαστε» ἀδελφικῶς τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, ἀσπαζόμαστε «εὐλαβῶς» τὴν τεχνολογία, ὥστε νὰ ὑπαγορεύσουν ἀμφοτέρω τρόπους σκέψεως καὶ λύσεις ἐκεῖ ποὺ διαφορετικὰ θὰ ἀπαιτοῦντο ἀποκλειστικὰ δικές μας σκέψεις καὶ δικός μας προσωπικὸς κόπος;

Ἄς προσθέσουμε, ὡς παράμετρο στὴν προβληματικὴ ποὺ ἀναφέεται, μίαν φράση τοῦ ἀγίου Κυρίλλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τὸν 4ο αἰῶνα,

3. «Καὶ ἰδιαίτερα μὲ τίς δυνατότητες παραγωγῆς καὶ διάδοσης τῆς πληροφορίας, πέρα ἀπὸ κάθε περιορισμὸ ἐθνικῶν συνόρων καὶ χρονικῶν διαμεσολαβήσεων» βλ. Ἄννη Ἀσημάκη, Γερ. Κουστουράκης, Ἰω. Καμαριανός, «Οἱ ἔννοιες τῆς νεωτερικότητας καὶ τῆς μετανεωτερικότητας καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὴ γνώση: Μία κοινωνιολογικὴ προσέγγιση», *Τὸ Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν*, τόμ. ΙΕ, τεύχ. 60 (Καλοκαίρι 2011), σ. 104.

4. Θὰ μπορούσε νὰ σκεφθεῖ κανεὶς κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν Σαϊεντολογία (Christian Science) κ.λπ.

5. Ἄλλωστε, κάποιον ἔχουν ἤδη σκεφθεῖ, στὸ πλαίσιο τοῦ Προτεσταντισμοῦ, νὰ κηρύξουν μίαν τέτοια μορφή «Meta-church». Μία ἄλλη προσέγγιση μιλά γιὰ τὴν Ἐκκλησία στὸ Μετασῦμπαν (ὡς Avatar), βλ. <https://www.youversion.church/post/church-in-the-metaverse-new-platform-endless-opportunities> [1.11.2023] ἢ *Metaverse Church*, βλ. <https://covchurch.org/2023/01/03/metaverse-church-is-a-ministry-frontier/> [1.11.2023].

όπου, σχεδόν 1.200 χρόνια πριν, υποστηρίζει: Οί τέχνες, οί ἐπιστήμες, οί ἀνακαλύψεις γενικὰ καὶ οί ἐφαρμογές τους πιὸ αἰσθητὰ δὲν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολία ὅτι εἶναι «τῆς ἀνωτάτω δόξης ἐκμαγεῖον καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας εἰκὼν ἐπὶ γῆς ὁ ἄνθρωπος»⁶.

Ἴσχυει αὐτὸ ἐν τέλει στὶς ὑστερο-νεωτερικὲς μας ἡμέρες; Αὐτὴ εἶναι ἡ αἴσθησις ἢ ἔστω ἡ ἐπίγευση ποὺ μᾶς ἀφήνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας ζωὴ⁷;

Ἔχει καθιερωθεῖ⁸ στὸ πλαίσιο τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας νὰ «υἰοθετοῦνται» τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ λεγόμενον «τρισσὸν ἀξίωμα» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁹ καὶ ὡς συνέπεια αὐτοῦ τοῦ «προσεταρισμοῦ» νὰ προκύπτουν οἱ ἀντίστοιχες λειτουργίες τῆς Ποιμαντικῆς, οἱ ὁποῖες εἶναι: ἡ κοινωνία (ὁ Κύριος ὡς βασιλεύς), ἡ λατρεία (ὁ Κύριος ὡς ἱερεύς), ἡ μαρτυρία (ὁ Κύριος ὡς Προφήτης) καὶ ἡ διακονία ὡς κατ'ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸ τοῦ Κυρίου (ὁ Κύριος ὡς διάκονος), ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια ὄλων τῶν προηγουμένων χαρακτηριστικῶν¹⁰. Αὐτὸ τὸ σχῆμα συμβάλλει τελικὰ σὲ μία διαχρονικὴ καὶ ὀλοκληρωμένη μέθοδο σκιαγράφησης τοῦ ἔργου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Ἐκκλησίας.

6. PG 69, 20^c πρβλ. <https://impiprevezis.gr/index.php/2012-08-15-12-34-18/2014-07-25-22-56-11/73-2014-07-26-14-20-03> [1.10.2023].

7. Ἀξίζει νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἐὰν ἦλθε σὲ διάλογο (συστηματικὸ ἢ ἔστω τυχαῖο) τὸ τεχνικὸ πνεῦμα μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ πῶς ἐν τέλει ἀντιμετωπίσθηκε, ἀξιοποιήθηκε, στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς «ἔργῳ ἢ διανοίᾳ» ἐκούσιας ἢ ἀκούσιας συνάντησης, ἢ τεχνολογία στὴν ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας.

8. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 58 κ.έ.: ἐπίσης ὁ ἴδιος, *Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων. Προετοιμασία ἀγάπης. Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν, Ψυχολογίαν καὶ Κοινωνιολογίαν*, Ἐθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1971, σσ. 46-48 καὶ σσ. 85-92· ὁ ἴδιος, *Μυστήριον ἀγάπης - Ἐκκλησία μικρά: ὁ γάμος εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν*, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. *Κοινωνία* 18, 2 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1975), σσ. 10-13.

9. «Οἱ πρῶτοι ποὺ διέκριναν τὸ τρισσό, τὸ τριπλό, αὐτὸ ἀξίωμα ὑπῆρξαν οἱ ἅγιοι Κύριλλος Ἱεροσολύμων καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, μάλιστα, παρατήρησε ὅτι ἀπ' ὅσους εἶχαν χρισθεῖ παλιά "διὰ συμβόλου", ὡς ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ προφῆτες –γιατὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ τριπλὸ ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ– δὲν ἀπέκτεινε κανένας τόση δύναμη ἔνθεης ἀρετῆς ὅση ὁ Σωτῆρας καὶ ὁ Κύριος, ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς Χριστός». Βλ. στό: Τρ. Κ. Μπολτέτσος, Ὁ V.I.P. Χριστός, <https://tvstar.gr/2019/07/10/o-vip-christos/> [5.10.2023].

10. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 21.

Τί βλέπουμε λοιπόν, ως πρὸς τὴ μία διάσταση τοῦ θέματός μας; Τί σχέση δηλαδή ἔχει ἤδη ἀναπτύξει ἡ Ποιμαντική μὲ τὴν τεχνολογία ὡς ἐφαρμογὴ καὶ –κατ’ ἐπέκταση– μὲ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς ἔννοια; Ἀπὸ μία σύντομη ἐπισκόπηση καὶ ἀνασκόπηση διαπιστώνουμε τὰ ἑξῆς:

Στὸν τομέα τῆς *κοινωνίας/ἐπικοινωνίας* ἀρχικὰ εἴχαμε ἔντυπα, κασέτες ἤχου καὶ cd (μὲ κηρύγματα καὶ ὕμνους) καὶ κασέτες εἰκόνας, video καὶ dvd (μὲ ἱεροὺς τόπους, θεατρικὰ ἔργα, θρησκευτικὰ ντοκυμαντέρ), ὥσπου ὅλα αὐτὰ πῆγαν σὲ ἓνα χρονοντούλαπο, μπροστὰ στὴν ἀνεση ποὺ δίνει πλέον κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τὸ διαδίκτυο, ὁ παγκόσμιος ἰστός. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα δημιουργήθηκαν blogspot, ἰστοσελίδες μὲ παρουσία πατριαρχείων, μητροπόλεων, ἐνοριῶν καὶ μονῶν. Ὑπάρχει κάποια ἐνασχόληση, χωρὶς ὅμως σπουδαία ἀντιπροσωπευτικότητα, στὰ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης (κυρίως Facebook). Διαπιστώνουμε ἀρκετὰ μεγάλη διάδοση στὸ YouTube, κατ’ ἐξοχὴν μέσο κοινωνικοῦ διαμοιρασμοῦ, μὲ ἀρκετὲς μάλιστα ἀκόμη καὶ ζωντανὲς μεταδόσεις, τὸ ὁποῖο ἔχει σχέση μὲ τὴ λατρεία.

Στὴν *ἐνημέρωση-μαρτυρία* ἔχουμε ἐκκλησιαστικὸς ἰστοτόπους, ὅπου πιστοὶ ἐνημερώνονται ἀπὸ ἐπίσημες ἢ καὶ ἀνεπίσημες πηγές πληροφόρησης. Μεγάλῃ ἀνθήσῃ γνώρισαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ραδιοφωνικοὶ σταθμοί. Ἄν καὶ δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ ἰδρυθεῖ ἓνας κεντρικὸς τηλεοπτικὸς ἐκκλησιαστικὸς σταθμὸς, εὐδοκίμησαν κάποιες λίγες, τοπικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικὲς, περιφερειακὲς, ἱεραποστολικὲς προσπάθειες¹¹. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτά, μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες μας, στὸ πρῶτο δηλαδή τέταρτο τοῦ 21ου αἰ., δὲν ἔχουμε κάτι ιδιαίτερα σὲ ἐπίπεδο vlogs, blogs, podcasts, Twitter (νῦν X), TikTok, instagram καὶ instastories, (YouTube) shorts καὶ τῶν σχετικῶν.

11. Ἀξιόπεινη ἢ προσπάθεια τοῦ ἱεραποστολικοῦ συλλόγου ποὺ ἔφτιαξε τὸ κανάλι «4Ε». Ὑπάρχει ὁ «Λύχνος» στὴν Ἱ. Μητρόπολη Πατρῶν καὶ στὴν Ἱ. Μητρόπολη Ρόδου τὸ «Θάρι». Ὅμως ἔως ἐκεῖ. Γίνονται κάποιες ἀξιόλογες προσπάθειες γιὰ μετάδοση μέσῳ τῆς πλατφόρμας τοῦ Facebook (π.χ. ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο). Κάποιες ἀξιόλογες θεολογικὲς ἐκπομπὲς ὑπῆρξαν ἢ ὑπάρχουν ἀκόμη μὲ ἐκκλησιαστικὸ περιεχόμενο (θρησκευτικῶν μνημείων, κ.λπ.) εἴτε στὴν EPT εἴτε σὲ περιφερειακοὺς σταθμούς, ὅπως γίνονται καὶ ἀναμεταδόσεις Θεῶν Λειτουργιῶν ἀπὸ EPT, STAR Κεντρικῆς Ἑλλάδας καὶ κάποιους ἐπιπλέον τηλεοπτικοὺς περιφερειακοὺς σταθμούς, ἀνάλογα μὲ τὴ συνεργασία ποὺ ἔχουν μὲ τὶς τοπικὲς ἐκκλησίες καὶ τὴ συμπάθεια τῶν ἰδιοκτητῶν τους πρὸς τὴν Ἑκκλησία.

Άλλα και στὸν τομέα τῆς διακονίας δὲν ἔχουμε κάτι τὸ καινοτόμο καὶ ἐντυπωσιακὸ σὲ σχέση μὲ τὴν τεχνολογία. Κι αὐτὸ ἔχει τὴ λογικὴ του, καθὼς ὅ,τι χρειάζεται στὸν τομέα αὐτὸν εἶναι κυρίως οἱ ἄνθρωποι, τὰ «χέρια βοήθειας» καὶ ὄχι τόσο ἡ «ἐνίσχυση τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ ἀτόμων σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο»¹², ὅπως εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν λεγομένων “social media”.

Ὅμως, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σχετικὰ αὐτὰ δεδομένα, διακρίνουμε μία ἰσχυρὴ παρουσία, μὲ μία δόση ἴσως ἀφέλειας, ἴσως καὶ ρομαντισμοῦ, ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς χρήστες τῆς τεχνολογίας, ποὺ ὅμως φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ σὲ φαινόμενα ἐπικυριαρχίας τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητας καὶ μάλιστα στὶς πιὸ ζῶσες στιγμὲς τῆς πνευματικότητάς της. Πολλὰ –δυστυχῶς– καὶ ἀξιοσημείωτα τὰ παραδείγματα, γιὰ τὸ ποῦ καὶ πῶς τὴ συναντοῦμε. Γιὰ παράδειγμα τὴν ἀντικρίζουμε πάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅταν βρίσκουμε κινητὰ τηλέφωνα, ρολόγια, κ.λπ.¹³. Τὴ συναντοῦμε ὅταν χτυπᾶ, κάθε μία ἢ καὶ μισὴ ὥρα, τὸ ρολοὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ, π.χ. ἀπὸ τὸ Ἐπιτροπικό, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς τελεσῆς τῆς θείας Λειτουργίας... Ὅταν ἀκούγεται τὸ ρολοὶ, ποῦ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὶς καμπάνες τῆς ἐκκλησίας, καθ’ ὅλο τὸν ἐκκλησιαστικό-λειτουργικὸ χρόνον.

Ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ προσευχόμαστε καὶ νὰ δηλώσουμε «*πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν*» καὶ τὴν ἴδια ὥρα νὰ κοιτᾶμε τὸ ρολοὶ μας, νὰ ἐλέγχουμε τὸ κινητὸ μας, νὰ ἀπαντοῦμε σὲ τηλεφωνήματα –ἐκτὸς ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ–, νὰ διαβάζουμε flash news, νὰ ἀνοίγουμε e-mail ἀπὸ τὴ δουλειά, νὰ κοιτάζουμε εἰσερχόμενα μηνύματα ἀπὸ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ κουδουνίζουν καὶ τὰ κέρματα τοῦ... «Καίσαρος» στὶς τσέπες μας. Ὅλα αὐτὰ μᾶς τοποθετοῦν, μᾶς μεταφέρουν, μᾶς ἐντοπίζουν ἀναφανδὸν ἐντὸς τόπου καὶ χώρου κοσμικοῦ, μᾶς θέτουν ἐνώπιον τῶν γήινων, βιοτικῶν, μεριμνῶν μας.

Σὲ αὐτὴν τὴν κατάστασι, ἕνα ἀναμενόμενο ποιμαντικὸ σχόλιο θὰ ἐξέφραζε τὴν ἀπορία ἢ καὶ ἀγωνία: Μήπως, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐμβόλιμες τεχνι-

12. Λήμμα «Μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», <https://el.wikipedia.org> [1.11.2023].

13. Ὅπως μικρόφωνα (τὰ ὁποῖα φέρουν πιὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐμφάνισι καὶ κάλυψι, μὲ χρυσιζόντες δικεφάλους κ.λπ.), μαγνητόφωνα καὶ πολλὰ ἀκόμη.

κές έκφραζουν ίσως μία διαφαινόμενη κυριαρχία, έναν υπερκερασμό ή έστω προτεραιοποίηση του μηχανικού πνεύματος έναντι του ίδιου του αγίου Πνεύματος, ακόμη και τις ιερές στιγμές που τελεσιουργεί τὰ Ἱερὰ Μυστήρια και παρέχει τὴ Θεία Χάρη;

Βεβαίως, ἡ ποιμαντική διάκριση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ και ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἤδη χρόνια πρίν, προσπάθησε νὰ θέσει ὅρους και ὅρια στὴν «εἰσβολή-εἰσπήδηση» τοῦ τεχνικοῦ στὴν ὥρα τῆς Θείας Μυσταγωγίας¹⁴.

Ἔτσι, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἀπαγορεύθηκε ἡ τηλεοπτική ἀναμετάδοση μέσα ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα, ἀποφεύγοντας «παράταιρες» ὅσο και «ἀνώφελες» μεγεθύνσεις («ζούμ») πάνω στὰ Τίμια Δῶρα και τὰ Ἅγια Δισκοπότηρα, σὲ στιγμές ἀπόλυτα ιερές και μυστηριακές. Ἀνάλογες ἐπισημάνσεις, στὸ πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς διάκρισης, γίνονται και γιὰ τὴν ἀπενεργοποίηση τῶν κινητῶν τηλεφῶνων κατὰ τὴν ὥρα τελέσεως ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ και κατὰ τῆς χρήσης ταμπλετῶν και ἠλεκτρονικῶν ἐφαρμογῶν και προγραμμάτων στὰ ἱεροψαλτικά ἀναλόγια ἢ στὸν ἱερατικὸ ἄμβωνα¹⁵.

14. «Τὸ γεγονός ὅτι ὀλοένα και περισσότερο ἡ θρησκεία και ἡ ἐκκλησία καταλαμβάνει τηλεοπτικὸ χρόνο σὲ ὅλα τὰ κανάλια, ἐπιφέρει μιὰ μεσοποίηση (mediatization) τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ φρόνημα τῶν πιστῶν διαμεσολαβεῖται ὀλοένα και περισσότερο ἀπὸ τὴν τηλεοπτικὴ εἰκόνα (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν πρόκειται γιὰ ἀπευθείας μετάδοση τῆς θείας λειτουργίας ἢ γιὰ τηλεοπτικά ἀποσπάσματα ἀπὸ λόγους και παραινέσεις ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ἢ γιὰ κάποιο ρεπορτάζ γιὰ κάποιο θαῦμα). Στὴ διαμεσολάβηση αὐτὴ συνδυάζονται οἱ τρεῖς παράγοντες ποὺ συνθέτουν τὸ πλαίσιο γιὰ τὴν κατανόηση τῶν σχέσεων θρησκείας και Μ.Μ.Ε., στὸ ὅποιο ἀναφερθήκαμε παραπάνω: θρησκευτικὴ παράδοση, ἐπαγγελματισμὸς τῶν δημοσιογράφων, περιεχόμενο τῆς δημόσιας σφαίρας». Βλ. Εὐθαλία Ζαργαφέρη, *Θρησκεία και Μ.Μ.Ε.: Νομικὲς Προϋποθέσεις και Κοινωνικὲς Προεκτάσεις*, διπλ. ἐργασία, Τμῆμα Θεολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2013, σ. 21, <http://ikee.lib.auth.gr/record/135139/files/GRI-2014-13130.pdf> [1.10.2023].

15. Ἰούνιος 2018: Νὰ ἀφήσουν τὰ tablets, τὰ laptops και τὰ κινητὰ τηλέφωνα και νὰ ἐπιτρέψουν στὰ πατροπαράδοτα βιβλία καλεῖ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τοὺς ἱεροψάλτες ποὺ καιρὸ τώρα ἔχουν ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ κόρον στὰ ἀναλόγια τους «ἔξυπνες» ἠλεκτρονικὲς συσκευές: «...ἡ ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρήσις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς Ἀναλόγοις ἠλεκτρονικῶν συσκευῶν, εἰς ὑποκατάστασιν τῶν Λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, κρίνεται ὡς ὅλως ἀπάδουσα εἰς τὴν τάξιν, ἀποδοκιμαστέα και σκανδαλισμὸν φέρουσα τοῖς πιστοῖς» ἀναφέρεται μὲ σαφήνεια στὴν ἀπόφαση ποὺ ἔλαβε ἡ Ἱ. Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Συμπληρώνεται μάλιστα πῶς: «Δέον κατὰ ταῦτα ὅπως παντελῶς

Παράλληλα όμως, και η ίδια η ψηφιακή καταγραφή και άναμετάδοση της θείας Λειτουργίας καταργεί τις προϋποθέσεις συγκρότησης σχέσεων κοινωνίας μεταξύ προσώπων, ειδικά όταν ο πιστός θεωρεί πώς όταν παρακολουθεί τη θεία Λειτουργία από έναν τηλεοπτικό δέκτη ή πίσω από την οθόνη ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή «έκτελεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα», κινδυνεύοντας «να χαθεί στην αὐταπάτη της συμμετοχής, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἡ σωματική του παρουσία ἀπὸ τὸ ναό, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται καὶ τὴν ἀνάλογη ἀσκητική»¹⁶.

Μὴν ξεχνᾶμε παράλληλα ἐπιστημάνσεις ἐπιστημόνων γιὰ τὴν ἐπίδραση τῶν τεχνικῶν μέσων στὸν ψυχισμὸ τῶν ἴδιων τῶν λειτουργῶν ἱερέων ὅταν ὑπάρχει ζωντανὴ τηλεοπτικὴ/διαδικτυακὴ μετάδοση, ὥστε νὰ μὴν κάνουν κάτι λάθος, κάποια κίνηση στραβὴ ἢ παρεξηγήσιμη, ἐπηρεάζοντας καὶ τὴν ἴδια τὴν προσευχητικὴ τους κατάσταση. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς συμμετέχοντες πιστοὺς, ὅταν βλέπουν τὴν κάμερα νὰ στρέφεται πάνω τους τὴ στιγμή ποὺ μπαίνουν στὸν ναό, ποὺ προσκυνοῦν τὶς ἱερὲς εἰκόνες, ὅταν βρίσκονται στὸ στασίδι τους, ὅταν ἀκόμη πηγαίνουν πρὸς τὴν Ὁραία Πύλη γιὰ νὰ μεταλάβουν σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ...¹⁷.

ἀποφεύγεται ἡ χρῆσις τοιούτων τεχνικῶν μέσων ἐν τοῖς Ἱεροῖς Ναοῖς καὶ τῇ Θείᾳ Λατρείᾳ, ὀδηγούντων ἐν τέλει εἰς τὴν ἐκκοσμίκευσιν τῆς λειτουργικῆς ζωῆς», <https://orthodoxia.info/newsorthodoxia.info/news/ἀπαγορεύονται-tablets-και-κινητά-στα-ψαλ-τήρ/> [1.10.2023].

Φεβρουάριος 2019: Καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχει συστήσει κατὰ τὸ παρελθὸν νὰ ὑπάρχει «κατ' οἰκονομίαν ἢ λελογισμένη καὶ μετὰ φειδοῦς» χρῆσις τῶν ηλεκτρονικῶν μέσων στοὺς ναοὺς χωρὶς νὰ ὑποκαθίστανται τὰ λειτουργικὰ βιβλία: «Εἰς τοιαύτας δὲ περιπτώσεις ὅπως αἱ ἐν λόγῳ συσκευαὶ τοποθετοῦνται ἐπὶ τῷ ἀναλογίῳ ἀποκλειστικῶς ὥστε νὰ μὴν κρατοῦνται ἢ καὶ περιφέρονται ἀνὰ χεῖρας ὑπὸ τῶν ψαλλόντων ἢ ἀναγιγνωσκόντων με ἀποτέλεσμα τὸν σκανδαλισμὸν ἔστω καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν πιστῶν», <https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairota/oi-ieropsaltes-o-iso-kratis-kai-ta-tablet/> [1.10.2023].

16. Ν. Παπαϊωάννου, «Ἡ ψηφιακὴ ἀναμετάδοση τῆς Θείας Λειτουργίας: Ὅροι καὶ Προϋποθέσεις», <https://www.pemptousia.gr/2022/09/i-psifiaki-anametadosi-tis-thias-litourgias-ori-ke-proipotesis/> [1.10.2023]. Σημαντικὸ ὕλικὸ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση συγκεντρώθηκε καὶ στὸ 1ο Διεθνὲς Συνέδριο Ψηφιακῶν Μέσων καὶ Ὁρθόδοξης Ποιμαντικῆς στὶς 14 Ἰουνίου 2021, <https://www.pemptousia.gr/2015/04/1o-diethnes-sine-drio-psifiakon-meson-ke-orthodoxis-pimantikis/> [1.10.2023].

17. Παράλληλα, ἰσχύουν καὶ γιὰ τοὺς πιστοὺς ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνστάσεις καὶ οἱ προβληματισμοὶ (στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνιολογίας, τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς ψυχολογίας) ποὺ ἰσχύουν γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος σὲ κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς μας.

Ἐπιπλέον, εἶναι οἰκεία ἡ εἰκόνα, καθὼς τὴ συναντοῦμε στοὺς σύγχρονους τουρίστες ἀλλὰ τὴν βλέπουμε πλέον καὶ στοὺς σύγχρονους πιστοὺς, κατὰ τὴν ὥρα μιᾶς πνευματικῆς εὐκαιρίας, μιᾶς ποιμαντικῆς δραστηριότητος, πολλὰ φορὲς νὰ σηκώνουν τὰ κινητὰ γιὰ νὰ φωτογραφίσουν καὶ ἀκόμη χειρότερα –γιατὶ αὐτὸ διαρκεῖ καὶ περισσότερη ὥρα– νὰ βιντεοσκοπήσουν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὴν ὅποια ἱερή, τελετουργικὴ, ἐκκλησιαστικὴ στιγμή, παραμερίζοντας τὴν προσωπικὴ τους βίωση, ὑποβαθμίζοντας τὴν προσωπικὴ ματιὰ καὶ παγώνοντας τὶς ζωντανὲς προσωπικὲς ἀναμνήσεις γιὰ χάρι τοῦ ἠλεκτρονικοῦ φακοῦ, ποὺ καλεῖται μὲν νὰ ἀπαθανατίσει ἀλλὰ τελικῶς ἀπλῶς νὰ καταλαμβάνει χωρητικότητα στὰ κινητὰ, στὰ κομπιούτερ καὶ στοὺς σκληροὺς δίσκους, χωρὶς περαιτέρω χρῆση ἢ ὠφέλεια.

Ἔχει ἀξία καὶ βαρύτητα τὸ γεγονὸς πὼς καὶ ὁ Παναγιώτατος Οἰκου-
μενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ
τὴν Προεδρία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος κ. Ἰερωνύμου ἀλλὰ καὶ Σεβασμιώτατοι Ἀρχιερεῖς ἔχουν κατὰ
καιροὺς ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ σὲ αὐτὴν τὴν παράταιρη πολλὰ φορὲς
σχέση ἱεροῦ καὶ τεχνικοῦ πνεύματος, μὲ τὴν ὑπογράμμιση ὅτι ἀλ-
λοιώνεται τὸ ἐκκλησιαστικὸ βίωμα, ὅτι σκανδαλίζονται οἱ πιστοί, ὅτι
ὀδηγεῖται ἡ λειτουργικὴ ζωὴ στὴν ἐκκοσμίκευση¹⁸.

18. Ὑποσημειωτικά, εἶδαμε πρόσφατα ἀκόμη καὶ τὸν Πάπα τῆς Ρώμης νὰ ζητᾶ μέτρα καὶ προσοχὴ γιὰ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη. Αὐγούστος 2023: Ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει κίνδυνο γιὰ τὴν κοινωνία προειδοποίησε ὁ Πάπας Φραγκίσκος, τονίζοντας τὶς ἀνατρεπτικὲς δυνατότητες καὶ τὶς ἀμφίθυμες ἐπιπτώσεις τῆς καὶ προτρέποντας ὅσους θὰ ἀναπτύξουν ἢ θὰ χρησιμοποιήσουν τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη νὰ τὸ κάνουν μὲ ὑπευθυνότητα. Σὲ δήλωσή του ὁ Πάπας Φραγκίσκος ἀναφέρθηκε στὴν ἀπειλὴ τῆς ἀλγοριθμικῆς μεροληψίας στὴν τεχνολογία καὶ κάλεσε τὸ κοινὸ σὲ ἐπαγρύπνηση, «ὥστε νὰ μὴν ριζώσι μιὰ λογικὴ βία καὶ διακρίσεων στὴν παραγωγὴ καὶ χρῆση τέτοιων συσκευῶν σὲ βάρος τῶν περισσότερων εὐθραυστων καὶ ἀποκλεισμένων». Παράλληλα, ἐπεσήμανε πὼς «ἡ προστασία τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ μέριμνα γιὰ μιὰ ἀδελφότητα οὐσιαστικὰ ἀνοιχτὴ σὲ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη οἰκογένεια, εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη ποὺ θὰ συμβάλει στὴν προώθηση τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης στὸν κόσμο». Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πάπα Φραγκίσκου συνδυάζονται μὲ τὶς ἐκκλήσεις ὀρισμένων εἰδικῶν τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης νὰ διασφαλίσουν ὅτι οἱ ἀλγόριθμοι εἶναι σωστά «εὐθυγραμμισμένοι» στὴν ἀνάπτυξη γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων καὶ ἄλλων εὐρέως κοινῶν ἀξιών. <https://orthodoxia.info/news/papas-fragkiskos-osoianaptyxoyntin/> [1.10.2023].

Φυσικά και έχει ενδιαφέρον κάποιος, πού είναι εϋλόγως άπών άπό ένα εκκλησιαστικό ιστορικό γεγονός, άπό μία λατρευτική εϋκαιρία, να δει φωτογραφίες και στιγμιότυπα άπό αυτές, όπως ακριβώς γινόνταν άπό άρχαιοτάτων χρόνων με τις γραπτές αναφορές και τις ανταποκρίσεις, ώστε να διαθέτει τή σχετική πληροφόρηση, να έχει μία «είκόνα». Άλλά ή τεχνική αυτή καταγραφή, ως διαδικασία και κόπος και μόχθος, όφείλει να έχει κάποιο σχεπτικό, κάποιο μέτρο, κάποια συναίσθηση¹⁹.

Αντιλαμβανόμαστε πάντως πώς κυοφορείται άπό τó τεχνικό πνεϋμα τής έποχής τής ύστερης νεωτερικότητας, με ιδιαίτερα γόνιμους τρόπους και εϋφάνταστες πρακτικές, κάτι μεγάλο και ιδιαίτερο σέ σχέση με τήν καλπάζουσα τεχνολογία, καθώς όδηγοϋνται τά πράγματα σέ μία άνευ προηγουμένης έμπειρίας ψηφιακή πραγματικότητα, πού μοιάζει να βρίσκεται «πανταχού παροϋσα». Και έτσι στήνεται, θεμελιώνεται μία νέα βάση, πού καθώς έπηρεάζει τόν άνθρωπο έπηρεάζει και τόν πιστό και έπηρεάζει και τήν Ποιμαντική θεωρία και πράξη.

Έπομένως, και πάλι έρχόμαστε άντιμέτωποι με τó άκριτο, τó χωρίς διάκριση και μέτρο. Με μία διαφαινόμενη «χειραγώγηση» τού ανθρώπου άπό τó τεχνικό πνεϋμα, τó όποιο φυσικά έχει τούς εκφραστές του, τούς θαυμαστές του και τούς συνδαιτυμόνες του, όσοι δηλαδή άπολαμβάνουν όφέλη άπό αυτήν τήν άναδυόμενη έπικυριαρχία του. Άπό αυτό δηλαδή πού στή σύγχρονη ποιμαντική κριτική ματιά φαίνεται ως «μεταβολή» τού ανθρώπου, άκόμη και έντός τού χώρου τής Έκκλησίας, ό όποιος έμφανίζεται και λειτουργεί πιό πολύ ως καταναλωτής, πιό πολύ ως «χρήστης», παρά ως πιστός. Και στήν οϋσία αυτό γίνεται διότι επικρατεί ή σκέψη: «άφοϋ ύπάρχει ή τεχνική παρουσία, ή μηχανική δυνατότητα, να κάνουμε χρήση τους εϋκαιρώς-άκαιρώς».

Είναι περίεργη ή είκόνα όταν άντικρίζουμε «εκκλησιαζομένους» κατά τήν ώρα τελέσεως ιερών άκολουθιών, στόν περίβολο τού ναού είτε και μέσα στόν ναό, να σκύβουν τó κεφάλι τους πάνω άπό τή «φωταυγή»

19. Είναι έμφανής ή διαφορά τού τότε, τών λίγων δεκαετιών πριν, όταν τά φωτογραφικά φίλμ ήταν 12/24/36 «στάσεων», όταν ή εμφάνιση έπαιρνε μέρες και με ένα όχι εϋκαταφρόνητο οικονομικό κόστος, όπου γινόταν άπό τόν χρήστη κάποιος έλεγχος με κρίση και διάκριση, με τó σήμερα, όπου λόγω τής ψηφιακότητας πέφτουμε στόν πειρασμό να βγάσουμε άδιακρίτως έκατοντάδες ή και χιλιάδες φωτογραφίες, τις όποιες πολλές φορές δεν έχουμε τήν ώρα οϋτε να τις ξεδιαλέξουμε εκ τών ύστέρων οϋτε και να τις ξεαναδοϋμε.

ὀθόνη τοῦ κινητοῦ τους καὶ ὡς ἄλλοι «ὀμφαλοσκοποὶ» νὰ μὴν ἐκτελοῦν βέβαια τὴ νοερὰ προσευχή, ἀλλὰ νὰ βρίσκονται προσηλωμένοι σὲ ψηφιακὲς πλατφόρμες καὶ σὲ ἄυλες πραγματικότητες.

Ἄς περάσουμε ὅμως τώρα στὴν Ποιμαντική καθ' αὐτήν. Ἡ χρήση ὄλων αὐτῶν τῶν τεχνικῶν μέσων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ φανεῖ χρήσιμη καὶ εὐλογημένη καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ μόνον ὅταν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ ἐφαλτήριο, ὅτι ἐνεργοποιεῖ τὸν «ἐν ἀκηδία» πιστό, ὅταν – συνδράμοντας στὴν ἀποστολὴ τῆς Ποιμαντικῆς– προξενεῖ ἀφύπνιση στὸν ἀποστασιοποιημένο ἄνθρωπο καὶ ξυπνᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μὴ γνώστη νὰ σηκωθεῖ, νὰ κινητοποιηθεῖ καὶ νὰ ἔλθῃ ὡς φυσικὴ παρουσία καὶ μὲ ἀπλότητα νὰ συμμετάσχει ψυχῇ τε καὶ σώματι στὰ διαδραματιζόμενα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις τοῦ ἔργου Τῆς.

Γιατὶ μπορεῖ ὄντως, ὅπως ἄλλωστε διαφημίζεται καὶ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως στὴ δεδομένη αὐτὴ χρονικὴ περίοδο τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, ἡ Τεχνολογία νὰ παρέχεται σὲ τιμὴ πολὺ πῖο «συμφέρουσα» ἀπ' ὅ,τι στὸ παρελθὸν καὶ νὰ μπορεῖ νὰ παρέχει, κατὰ πῶς φαίνεται, «δωρεάν»: Βῆμα-Τόπο κηρύγματος, Βῆμα-Τόπο προβολῆς, Βῆμα-Τόπο μαθητείας.

Στὸ πλαίσιο αὐτό, τὸ κεντρικὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται καὶ ποῦ ἀφορᾷ τὴν κατὰ Θεὸν διαποίμανση τοῦ κάθε πιστοῦ εἶναι: Ἡ τεχνολογία καὶ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ποῦ τὴ διακατέχει μπορεῖ νὰ βοηθήσει, νὰ ὑποκαταστήσει, νὰ ἀναπληρώσει τὸ ἱερὸ Βῆμα, τοὺς ἱεροὺς Τόπους, τὸν ἱερὸ Ἄμβωνα, τὸ ἱερο-Διδασκαλεῖο; Γιὰ παράδειγμα, τὸ ἴδιο ἐρώτημα μπορούμε νὰ τὸ διατυπώσουμε καὶ γιὰ τὶς ἱεραποδημίες. Εἶναι βιωματικά, ἐμπειρικά τὸ ἴδιο; Ἀναπαύει, ἐνδυναμώνει κ.λπ., τὸ νὰ πᾶς στὰ Ἱεροσόλυμα, ἢ στὴ Βασιλίδα τῶν πόλεων Κωνσταντινούπολη, ἢ στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἢ σὲ ἄλλα ἱερὰ μέρη, ποῦ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴν πίστη μας, π.χ. στὸν τάφο τοῦ ἀγίου Παΐσιου στὴ Σουρωτή, τοῦ ἀγίου Δημητρίου στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὸ μυροβλῶζον λείψανό του, μὲ τὸ νὰ τὰ δεῖς ἀπὸ ἕναν ἠλεκτρονικὸ ἰστότοπο, μία ψηφιακὴ πλατφόρμα, κάνοντας μία διαδικτυακὴ ἐπίσκεψη, μία εἰκονικὴ ἀποδημία²⁰; Τὸ ἐνδιαφέρον στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ τεχνολογία μᾶς «καθοδηγεῖ» σὲ τέτοιες συμπεριφορές· στὸν πειρασμὸ δηλαδὴ τῆς ἀνεσῆς μας καὶ τῆς ἐξ ἀποστάσεως ψηφιακῆς-ἠλεκτρονικῆς «ἐπισκέψεώς» μας στὶς ἱερὲς τοποθεσίες τῆς πίστεως.

20. Γιὰ παράδειγμα στὴν Ἱερουσαλήμ: <https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/israel/jerusalem-district/jerusalem/western-wall.html> [10.10.2023].

Πάντως, αυτό που τελικά έχει βαρύτητα για την Ποιμαντική, είναι η δυνατότητα του πιστού, του κάθε παιδιού του Θεού, να «ἀπολαμβάνει» τη ζωή της Ἐκκλησίας χωρίς δυσχέρειες και ἀποκλεισμούς: να ἐμπνέεται και να ὑπηρετείται τὸ εὐαγγελικό «πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς»²¹. Δηλαδή, να μὴν κτισθοῦν πύλες, να μὴν ὑψωθοῦν τείχη, να μὴν ὑπάρξουν στεγανά, να μὴν ἐκδοθοῦν ἀπαγορευτικά που να ὑπερισχύσουν τῆς ιδιότητος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὥστε να ἐμποδίσουν τὸν ἄνθρωπο να γίνεῖ κοινωνὸς κάθε θείας (ἐπι-)κοινωνίας.

Σὲ αὐτὴν τὴν ποιμαντικὴ ἀρχή, τὰ θεόπνευστα παραδείγματα στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρκετὰ καὶ οὐσιαστικά καὶ κρίσιμα. Ὑποθετώντας τὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας προχωρεῖ σὲ κάποιες πολὺ ἐνδιαφέρουσες ποιμαντικὲς πράξεις ὅταν πρόκειται να εὐεργετήσῃ τὸν ἄνθρωπο. Γνωστὸ τὸ παράδειγμα –καὶ ὑπάρχουν φυσικὰ πολλὰ ἀκόμη²²– ὅπου ὅταν δὲν ὑπάρχει νερὸ γιὰ να τελεστῇ τὸ ἅγιο βάπτισμα καὶ εἶναι ἀνάγκη, να ἐπιτρέπεται να γίνεῖ με τὸν ἀέρα, τὸ γνωστὸ «ἀερο-βάπτισμα». Καὶ ἐὰν στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν ὑπάρχει καὶ κληρικὸς να τελέσῃ τὸ βάπτισμα, γίνεται τὸ μυστήριον ἀπὸ ὅποιονδήποτε λαϊκὸ, ἄνδρα καὶ γυναῖκα.

Καταλαβαίνουμε εὐκόλα ὅτι σὲ κάθε ἐποχή, ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ τῆς ἱστορίας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μέχρι τὴν ὕστερη νεωτερικότητα ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἄλλῃ που θὰ τὴν διαδεχθεῖ, δὲν συγχωρεῖται, δὲν δικαιολογεῖται να ὑπάρξῃ ὅτιδήποτε που θὰ ἐμποδίσῃ τὴν Ἐκκλησία «να λειτουργήσῃ, να ἐπι-κοινωνήσῃ, να μαρτυρήσῃ, να διακονήσῃ». Καὶ αὐτὸ, ὅπως εἴπαμε, ἀποτελεῖ τὴ διηνεκὴ ποιμαντικὴ ἀρχὴ τῆς ἀνεμπόδιστης Ἐκκλησίας²³.

21. *Ματθ.* 16, 18.

22. Δὲν ἀπαιτεῖται προκειμένου να τελεσθεῖ τὸ μέγα μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας κάποια συγκεκριμένη κτιριακὴ κατασκευὴ καὶ τεχνικὴ ὑποδομὴ. Πέρα ἀπὸ τοὺς οἰκοδομημένους ναοὺς, μπορεῖ να ἱερουργηθεῖ σὲ ἓνα αἶθριον, ἓνα σπήλαιον ἢ μιὰ κατακόμβη, ἀκόμη καὶ σὲ ἓναν ἀγρό. Οὔτε καὶ εἰδικὴ «ἅγια τράπεζα». Μόνη προϋπόθεσις, ἐπειδὴ ἔχει ἐσχατολογικὲς προεκτάσεις, εἶναι να ὑφίσταται ἱερὸ λείψανον. Ἀκόμη, ἐὰν δὲν ὑπάρχει εἰδικὸ ἐπιτραχήλιον ὡς ἱεροραφικὴ κατασκευὴ, ἀρκεῖ ἓνα ὕφασμα ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ ἱερέα. Κατάλληλον κομμάτι ὕφασματος ἢ σχοινοῦ μπορεῖ να χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐπιτραχήλιον, καθὼς τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι τὸ ὑλικὸ τοῦ ἐπιτραχήλιου, ἀλλὰ ἡ λειτουργικότητις καὶ ὁ συμβολισμὸς του. Βλ. Γ. Ζαραβέλας (ἱεροδιάκ.), Τὸ ἐπιτραχήλιον καὶ ἡ ἀναγκαιότητις τῆς ἀμφίεσής του, <https://www.pemptousia.gr/2021/05/to-epitrachilio-ke-i-anagkeotita-tis-amfiesis-tou/> [10.2023].

23. Πρβλ. Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία», Θεο-

Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη ἡλεκτρικοῦ ρεύματος, καθὼς ὑπάρχει τὸ φῶς τῶν κεριῶν, τοῦ καντηλιοῦ καὶ ἐν τέλει ὑπάρχει τὸ «Φῶς ἰλαρόν», τὸ «φῶς τῆς ἀγίας δόξης τοῦ (ἀθανάτου, οὐρανίου καὶ μάκαρος) Θεοῦ Πατρός». Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη μικροφῶνων καὶ μεγαφῶνων, καθὼς ὑπάρχει ἡ φυσικὴ ἀνθρώπινη φωνὴ ποὺ κράζει πρὸς τὸν Κύριο²⁴, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ φωνὴ εἶναι φθίνουσα καὶ βραχνή, ὅπως τοῦ νεοφανοῦς Ὁσίου Βησσαρίωνος τοῦ Ἀγαθωνίτου.

Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη τηλε-ιεραποστολῆς, ὅταν σημασία στὴν ὀρθόδοξη ποιμαντικὴ πράξη ἔχει ἡ κίνηση, ἡ πορεία τοῦ ἴδιου τοῦ ἱεραπόστολου «ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων»²⁵ νά κηρύξει τὸν Κύριο τῆς Εἰρήνης. Ἐν τέλει, θὰ λέγαμε μεταφορικά, πὼς «δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη τηλεματικῆς, καθὼς “Ἔστι Δίχης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ’ ὄρα”»²⁶.

Ἄλλωστε, οἱ πιὸ πολλοὶ ἔχουμε ζήσει σὲ κάποιον βαθμὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἀπλότητος σὲ ταπεινὰ ζωκλήσια, σὲ βουνὰ καὶ βραχονησίδες, ὅπου χωρὶς τὴν παρουσία ὀτιδήποτε τεχνολογικοῦ σμιλεύονται ἀναμνήσεις καὶ καταγράφονται ἐμπειρίες μιᾶς ὁμορφῆς, γνήσιας, ἀπλῆς ἐκκλησιαστικῆς μυστηριακῆς ζωῆς. Στὸν ἀντίποδα βέβαια πρέπει νά ἔχουμε στὴν ποιμαντικὴ μας σκέψη τὸ μέλλον (ἀπὸ τὸ πιὸ δυσχεῖμερο καὶ δυστοπικὸ

λογία 90, 3 (2019), σ. 68: «Μὲ τὴ σειρά της ἡ Ἐπιστήμη ἔχει παύσει νά παράγει “Πνευματικότητα”. Χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ πνευματικότητας, ἡ Τεχνολογία τίς περισσότερες φορὲς εἶναι φορέας καταστροφῆς καὶ ὄχι συντήρησης ἑνὸς πολιτισμοῦ. Ἀντὶ νά ἐξυπηρετεῖ τίς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, παράγει πλασματικὲς, ὀδηγώντας τον σὲ ἕναν κυκεῶνα νέων φόβων ποὺ τελικὰ τοῦ στεροῦν τὸ ὑψιστὸ ἀγαθό, τὴν Ἐλευθερία του!».

24. Ψαλμ. 76, 2.

25. Ρωμ. 10, 15.

26. Τὸ μυστικὸ στὴν ὑπόθεση ἐδράζεται σὲ μία πολὺ σημαντικὴ παρατήρηση: «Ἡ σύγχρονη Τεχνικὴ παρουσιάζεται καταρχὰς ὡς ἑνὸς εἴδους “ἀποσύνδεση” ἀπὸ τὴ φύση. Σχετίζεται ὀπωσδήποτε μὲ τὴ σύγχρονη τεχνολογία καὶ τίς μεθόδους της, δηλαδὴ μὲ μιὰ τεχνολογία, ἡ ὁποία δὲν στηρίζεται πλέον στὴ συνεργασία μὲ τὴ φύση καὶ στὴν “δέσμευση” τῶν δυνάμεων της (ὅπως λ.χ. ἔκανε τὸ πανὶ τοῦ ἰστιοφόρου στὴ δύναμη τοῦ ἀνέμου), ἀλλὰ σὲ μιὰ ἐπέμβαση στὴ δομὴ της καὶ στὴν ἀπελευθέρωση καὶ μετάθεση τῆς ἐνέργειας (ἐκρηξή, ἡλεκτρισμός). Ὡστόσο εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτό. Πρόκειται γιὰ μιὰ συγκεκριμένη “στάση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον”, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα» βλ. Γ. Δ. Ἰωαννίδης, Ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος (29.1.2020), www.academia.edu/41836880/1.10.2023].

μέχρι τὸ ἐξωγήγινον καὶ διαστημικό). Σὲ αὐτὴν τὴν ποιμαντικὴ τοῦ μέλλοντος χρειάζεται νὰ γνωρίζουμε τὰ ὅρια καὶ τὶς προϋποθέσεις²⁷ γιὰ τὸ μέχρι ποῦ μπορεῖ νὰ φθάσει τὸ κατ' οἰκονομίαν²⁸, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀκολουθηθεῖ τὸ κατ' ἀκριβείαν²⁹.

Ἡ Ποιμαντικὴ, ὅπως κάνει πάντα, ἔτσι καὶ κατὰ τὴν τρέχουσα χρονικὴ περίοδο τῆς ὑστερης νεωτερικότητος ἀσχολεῖται ὄχι ἀπλῶς μὲ μία

27. Φυσικά, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, θὰ τὰ ἀντιμετωπίσει τὰ θέματα ἢ τότε στρατευομένη Ἐκκλησία μὲ τὸ παράδειγμα τῆς θριαμβεύουσας καὶ τὸν φωτισμὸ τῆς Κεφαλῆς τῆς, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπλῶς, ὁ σχετικὸς προβληματισμὸς μᾶς βοηθᾷ ὥστε σήμερα, ζώντας καὶ εὐρισκόμενοι ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, νὰ μὴν «καίμε» στὴν πυρὰ ἀνθρώπων, ὅταν πιθανῶς ἢ πράξῃ αὔριο δὲν θὰ ἀφήνει περιθώρια πολυτελείας στοὺς πιστοὺς τοῦ τότε. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο πρέπει νὰ μπαίνουν ἀπὸ σήμερα οἱ βῆσεις καὶ νὰ ἔρχεται στὸ προσκήνιο ἡ ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ἡ ποιμαντικὴ τῆς θεωρίας καὶ πράξης, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας νὰ πορεύονται «ἐν Χριστῷ ζῶντι».

28. Πρὸβλ. στὸ Ν. Εὐθ. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 2008, σ. 84: «Σχολιάζοντας τὸν Παῦλο, ὁ Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Τὸ Σῶμα τοῦ ζώντος Χριστοῦ*, σ. 3, ἐπίσης, ἐπισημαίνει: “ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πλήρωμά του. Σῶμα καὶ πλήρωμα εἶναι δύο ὅροι σχετικοὶ καὶ στενῶς συνδεδεμένοι εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου”». Ἐπίσης, ὁ ἀείμνητος καθηγητῆς Ἡλίας Βουλγαράκης μιλά γιὰ «ἔνσαρκη θεολογία» στὸ βιβλίον του *Χριστιανισμὸς καὶ Κόσμος*, σ. 60 κ.έ. Ἀποτελεῖ ποιμαντικὴ ἀπάντηση γιὰ τὴ χρήση, τὴν ἀξιοποίηση, τὴν παρουσία τῆς κάθε ἐφαρμογῆς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος στὴν Ἐκκλησία.

29. Χρήσιμη παράμετρος γιὰ τὴν Ποιμαντικὴ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορά τοῦ ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μάριου Μπέγζου στὸ ἔργο του: *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία τῆς θρησκείας, Θεολογία-Τεχνολογία καὶ Ἰδεολογία*: «Ἡ Τεχνολογία ὑπόσχεται τὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐγγυάται. Ἡ τεχνικὴ ἐπαγγέλλεται τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐξασφαλίζει. Ἡ τεχνοκρατία μπορεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ ἓνα καλύτερο μέλλον γιὰ ὅλους μας, ἀλλὰ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ σιγουρέψει κανέναν μας γιὰ μία αἴσια ἐκβασὴ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Ἐπιστήμης στὴν καθημερινή μας ζωὴ. Ὑπάρχει κάτι ποῦ διαφεύγει τῶν ὀρίων τῆς τεχνικῆς. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία», στό: Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σ. 70. Ἀνάλογη ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καὶ βιωματικὴ μέριμνα περιχαρᾶ κώνει τὰ κείμενα τοῦ ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυρόπουλου, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὴν ἀνάγκη τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γιὰ τὸ μέλλον σὲ πλῆθος κειμένων του, ὅπως: «Ποιμαντικὴ τοῦ μέλλοντος», *Ἐφημέριος* 16 (1998), σσ. 248-249· «Τὸ μέλλον τῆς Ποιμαντικῆς», *Ἐφημέριος* 17 (1998), σσ. 264-265· «Προκλήσεις ποῦ ἀντιμετωπίζουν οἱ ἱερεῖς ποῦ ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὸ κέντρο τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης σήμερα», Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς *Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Α.*, τόμ. Ν' (2015), Ἀθήνα 2020, <https://www.ecclesia.gr/greek/holySynod/committees/pastoral/stavropoulospro2020.pdf> [1.10.2023].

πληθώρα ἐκκλησιαστικῶν ἢ θεολογικῶν ἢ θρησκευτικῶν θεμάτων ἀλλὰ θὰ ἦταν πιὸ ἀκριβὲς νὰ εἰπωθεῖ ὅτι –σὲ μικρότερο ἢ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ– ἀσχολεῖται μὲ τὰ πάντα ποὺ ἀφοροῦν στὸν ἄνθρωπο καὶ προβληματίζεται καὶ θεολογεῖ καὶ προτείνει. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι λογικὸ νὰ ἔχει ἤδη ἀσχοληθεῖ, καὶ μάλιστα ἐκτενῶς, μὲ μία πληθώρα θεμάτων ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν τεχνολογία. Ὅμως, πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ πολυτιμὴ αὐτὴ ἐνασχόληση ἀφορᾷ κυρίως τὴν τεχνολογία, τὰ μέσα καὶ τὶς μορφές της ὡς συμπτωματολογία καὶ ὄχι ὡς ὄντολογία. Θεωροῦμε ὅτι εἶναι ὥρα νὰ ἀνοίξει ὁ δρόμος τώρα καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Τὸ θέμα στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν εἶναι νὰ διαγνωσθεῖ ἡ χρησιμότητα ἢ ὁ κίνδυνος ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμπεριέχει κάποιον τεχνολογικὸ ἢ μηχανικὸ μέσο γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς πιστοὺς της. Ἔχουν ὑπάρξει πάμπολλες, ἀξιόλογες καὶ ἐκτενεῖς μελέτες, ἀρθρογραφίες καὶ βιβλιογραφίες σχετικὲς μὲ τὴν τηλεόραση, τὰ μέσα πληροφόρησης γενικώτερα, τὸ διαδίκτυο καὶ τὰ κινητὰ, τὶς ψηφιακὲς πλατφόρμες ψυχαγωγίας καὶ ἐνημέρωσης, τὶς διάφορες μορφές ἠλεκτρονικῶν ἐφαρμογῶν στὴν καθημερινή μας ζωή. Πολλὲς φορὲς ἡ ἐκτίμηση εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν μία «ἀμφίστομη μάχαιρα», μὲ τὰ θετικὰ καὶ τὰ ἀρνητικὰ της.

Ὅταν ὅμως θέλουμε νὰ προσεγγίσουμε συνολικά, ὄντολογικά, τὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας, τῆς τεχνολογικοποίησης, τοῦ τεχνικοῦ καὶ μηχανικοῦ πνεύματος καὶ ἀνάλογων ἀκόμη νεολογισμῶν, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ *τεχνοσεξουαλικότητα*³⁰, ἐντὸς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, στὸ πῶς ἀγγίζει τὸ *modus vivendi*, τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ πιστοῦ Χριστιανοῦ, θὰ πρέπει νὰ τροποποιήσουμε τὴν ὀπτική μας, τὸν τρόπο σκέψης μας. Ἔτσι, πιστεύουμε ὅτι εἰσαγάμαστε στὴ δυναμικὴ τοῦ παρόντος Συν-

30. Προβλ. <https://el.alegsaonline.com/art/96694> [10.10.2023]: Ἡ *τεχνοσεξουαλικότητα* εἶναι μία λέξη ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ σημάνει δύο πράγματα: 1. Μεγάλῃ ἀγάπῃ γιὰ τὰ gadgets· πρόκειται γιὰ τὴ συνένωση τῶν δύο λέξεων: *τεχνόφιλος* καὶ *metrosexuality*. Χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ricky Montalvo γιὰ νὰ περιγράψει κάποιον ποὺ ἦταν ἐρωτευμένος μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἀστικὸ τρόπο ζωῆς του, κα-θὼς καὶ μὲ gadgets ὅπως κινητὰ τηλέφωνα, PDAs, ὑπολογιστές, λογισμικὸ καὶ τὸ διαδίκτυο. 2. Μία διαφορετικὴ λέξη γιὰ τὴ *ρομποσεξουαλικότητα*. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς τεχνοσεξουαλικότητας εἶναι μία ἔνωση τῶν λέξεων *τεχνοφιλία* καὶ *σεξουαλικότητα*. Ἐπιπλέον, ἐνίοτε ὁ ὅρος *τεχνοσεξουαλικός* χρησιμοποιεῖται ὡς προσβολὴ ὑπονοώντας ὅτι κάποιος προτιμᾷ ἕνα σεξουαλικὸ παιχνίδι ἀπὸ ἕναν πραγματικὸ σεξουαλικὸ σύντροφο.

εδρίου όταν υπερβούμε τη σκέψη για άπλη διάκριση αν κάτι είναι για καλό ή για κακό και μιλήσουμε ασχέτως της χρησιμότητας.

Στο σημείο αυτό ανακαλούμε το παράδειγμα που χρησιμοποιήσαμε λίγο πιο πάνω, όχι εν τέλει τυχαία, σχετικά με την παρουσία του ρολογιού στην Έκκλησία. Δεν είναι άμφιστομο το ρολόι, άμφιστομη ή ώρα, άμφιστομος ο ρόλος τους. Καταγράφουν απλά, ψυχρά και μηχανικά το πέρασμα του χρόνου. Το θέμα στο προκείμενο παράδειγμα είναι η «είσβολή» της ώρας του μηχανικού πνεύματος σε κάθε ιερά ακολουθία και δη στην θεία Εύχαριστία, την ώρα δηλαδή που στρώνεται το χαρούμενο εύχарιστιακό γεύμα, αλλά και γενικότερα στη ζωή μας³¹, κάτι που φέρνει μία πλειάδα δυσχερειών στο να βιώσουμε τα γεγονότα με τον «τρόπο της Έκκλησίας»³².

31. Στη συνάφεια αυτή έχει μεγάλο ενδιαφέρον ένα απόσπασμα από τη Φρανσουάζ Ντολτό, Γαλλίδα ψυχαναλύτρια παιδιών, μαθήτρια του Ζάκ Λακάν (1908-1988): «Η “κοσμική” θρησκεία κηρύσσει “ρόδινα αύριο”, το Εύαγγέλιο όμως λέει ότι τα πράγματα είναι ρόδινα σήμερα, και για όλους, ακόμη και για εκείνους που το άγνοούν. Όλοι μας ζούμε το σήμερα σε δύο διαστάσεις: στο επίπεδο του χωροχρόνου και στο επίπεδο ενός άλλοθεν χρόνου (!!!) Το χωροχρόνο τον γνωρίζουμε με τις αισθήσεις μας, τη βιομηχανία, την οικονομία, τις επιστήμες, την τεχνολογία, τις τέχνες, την εργασία. Αυτά... μάς συνδέουν τους μεν με τους δέ... μέσα στον χωροχρόνο... παρελθόν και μέλλον... μέσα από το φευγαλέο παρόν. Όμως το νόημα του συνόλου μάς διαφεύγει. Ο άλλοθεν-χρόνος και ο άλλοθεν-χώρος, καλούν την επιθυμία – (όπου) ή επιθυμία μας φιλοδοξεί να τους προσεγγίσει. Εκεί μάς οδηγεί το Εύαγγέλιο. Η όδός που πρέπει να ακολουθήσουμε είναι ο Ίησοῦς» βλ. Φρανσουάζ Ντολτό – Ζ. Σαβερέν, *Τὰ Εὐαγγέλια καὶ ἡ πίστις – Ὁ κίνδυνος μᾶς ψυχαναλυτικῆς ματιᾶς*, μετάφρ. Ἐλισάβετ Κούκη, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 2002.

32. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὅταν ὁ ἐκκλησιαστικὸς χρόνος ἔχει ἄλλη σχέση μετὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ὅ,τι ὁ συμβατικὸς χρόνος. «Ἡ πνευματικὴ καὶ σωτηριολογικὴ χρῆσις τοῦ χρόνου ὅπου δὲν ἀγνοεῖται, ὑποτιμᾶται εὐκρινῶς, ἀφοῦ δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πὸν θεωροῦν πῶς ἐδῶ καὶ μόνο σὲ αὐτὸ τὸν πρόσκαιρο κόσμο ὀλοκληρῶνεται ὁ ὑπαρξιακὸς κύκλος τοῦ ἀνθρώπου, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ὑπαρξὴ ψυχῆς, μεταθανάτιας ζωῆς, ἀνάστασης καὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἰδεολογήματα πὸν τὰ θεωροῦν ἀναχρονιστικὰ καὶ ξεπερασμένα ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, λάτρη καὶ ἰκέτη τόσο τῆς ἐπιστήμης ὅσο καὶ τῆς τεχνολογίας, οἱ ὅποιοι θεωροῦνται πῶς εἶναι ἱκανὲς νὰ λύσουν ὅλα τὰ ζητήματα [...]. Ὁ συγγραφέας καὶ στοχαστὴς Χρῆστος Μαλεβίτσης γράφει: “Τὸ ἀνθρώπινο δρᾶμα παίζεται μεταξὺ χρόνου καὶ αἰωνιότητος... Ὅταν καταλάβουμε ποιὸς εἶναι ὁ χρόνος καὶ ποιὰ εἶναι ἡ αἰωνιότητα τότε θὰ καταλάβουμε ποιὸί εἴμαστε καὶ ἐμεῖς. Τί γυρεύουμε μέσα στὸ χρόνο καὶ γιατί γυρεύουμε τὴν αἰωνιότητα...”» Δ. Θεοφίλου (πρωτοπρ.), <https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/19141-o-xronos-kai-i-pneumatiki-tou-xrisi> [1.10.2023].

Ἡ Ποιμαντική σκέψη συνεχίζει τὴν προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ σὲ ἄλλο ἐπίπεδο, σὲ μία ἄλλη θεματική της, αὐτὴ τῆς ποιμαντικῆς τοῦ ἐλεύθερου χρόνου. Λέμε λοιπὸν πῶς ἀνάμεσα στὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀξίας τῆς τεχνολογίας προβάλλεται καὶ τὸ ὅτι ἐξασφαλίζει περίσσεια χρόνου, ἐλεύθερο χρόνο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, χρόνο γιὰ πῶς οὐσιαστικὲς δραστηριότητες, γιὰ ξεκούραση καὶ ψυχαγωγία. Ἄραγε, πῶς «ἀξιοποιεῖται» ὁ ἐλεύθερος χρόνος ποὺ προκύπτει, ποὺ διοχετεύεται; Ὁ ἄνθρωπος τελικὰ ἀναπαύεται, κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ, ψυχαγωγεῖται;

Σημάδι πῶς εἴμαστε ἀπροετοιμαστοὶ νὰ διαλεχθοῦμε πνευματικὰ μὲ τὸ σύγχρονο μηχανικὸ πνεῦμα φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπάντηση σὲ ἐρωτήματα ὅπως: Τί κάνουμε ἐμεῖς τὴν ὥρα ποὺ περιμένουμε τὴ μηχανὴ νὰ «κάνει τὴ δουλειά»; Κατὰ τὴν ὥρα, γιὰ παράδειγμα, τῆς μεταφορᾶς ἀρχείων, τοῦ “install”, τοῦ “downloading”, τοῦ “uploading”, τοῦ “backup”; Ἀπλῶς «σκοτώνουμε» τὸν χρόνο μας, τὸν λιγοστό μας καὶ τὸν πολύτιμο, αὐτὸν ποὺ θεωρητικὰ σώζει καὶ ἐξοικονομεῖ ἢ μηχανή, ἀναμένοντας ἀπλῶς νὰ τελειώσει ἢ δουλειά, σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ περιμένουν νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἢ ἐργασία ἐνὸς μεγάλου ὥστε κατόπιν νὰ τοὺς δώσει σημασία γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴ ζωὴ τους; Θὰ μπορούσαμε ἄραγε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ “save” νὰ ποῦμε ἓνα «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησον»; Στὸ “loading” μία προσευχὴ γιὰ ἐμᾶς, ἓνα «Πάτερ ἡμῶν»; Στὸ “install” νὰ ἐπαναφέρουμε (νὰ ἐπανεγκαταστήσουμε) στὴ μνήμη μας ὅσους ἔχουν ἀνάγκη ἢ μᾶς ἔχουν ζητήσει μία δική μας προσευχή;

Παλιὰ σταύρωναν ἢ καὶ φιλοῦσαν τὸ γράμμα ποὺ θὰ ταχυδρομοῦσαν γιὰ νὰ πάει στὸ παιδί τους στὸ ἐξωτερικό, στὸν πόλεμο κ.λπ.: γιὰ νὰ πάει σίγουρα, γιὰ νὰ μεταφέρει τὴν ἀγάπη τους, γιὰ νὰ τὸ βρεῖ καλά. Σήμερα; Τὸ τεχνικὸ καὶ τὸ γρήγορο, τὸ ἄμεσο καὶ τὸ σίγουρο, ἔχει βάλει στὴν ἄκρη τὴν πνευματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς; Χρειάζεται ἀπλῶς μία βεβαίωση παραλαβῆς; Θὰ εἶναι τόσο «démodé», ἄκαιρο, παλαιομοδίτικο, ἔξω ἀπὸ τὶς νόρμες τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, νὰ σταυρώνουμε τὸ “e-mail” στὴν ὀθόνη μας πρὶν πατήσουμε τὸ “send”;

Ἐνας ἀκόμη ποιμαντικὸς προβληματισμὸς ἔχει νὰ κάνει μὲ τὰ χαρτάκια (τὰ λεγόμενα δίπτυχα), ποὺ γράφουμε τὰ ὀνόματα ὑπὲρ ὑγείας καὶ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ἀνθρώπων μας. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἔχει ἀντικατασταθεῖ ὁ χειρόγραφος τρόπος μὲ τὸ νὰ ὑπάρχει ἓνα ἀρχεῖο στὸν

υπολογιστή μας και να έκτυπώνουμε τὰ ὀνόματα και νὰ τὰ πηγαίνουμε στὴν Ἐκκλησία. Εἶναι κακό; Σίγουρα πάντως, ἡ σκέψη μας και ἡ θύμησή μας, ποὺ χρησιμοποιούσαμε γιὰ νὰ γράψουμε τὰ ὀνόματα γιὰ τὴν μνημόνευση, ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὰ “copy – paste – print”.

Ἀπὸ ἐκεῖ και πέρα, μπορούμε νὰ διευρύνουμε τὴν συζήτηση. Καθ’ ὅσον «τὸ τεχνολογικὸ μέσο εἶναι ἡ ἔκφραση ἑνὸς σκεπτικοῦ και τῆς δημιουργίας του προηγήθηκε ἕνα θεωρητικὸ πλαίσιο»³³, δίνεται στίς ἡμέρες μας ἡ εὐκαιρία νὰ ἀκτινογραφήσουμε τὸ σκεπτικὸ τῆς ἔκφρασης αὐτῆς και νὰ διαγνώσουμε τὸ πρακτικὸ πλαίσιο στὴ ζωὴ ποὺ ἀκολούθησε και ἐφαρμόστηκε. Ἀπὸ τὴν ἐπέλαση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος φθάνουμε ἀκόμη και στὸν πιθανολογούμενο κίνδυνο νὰ διαστραφεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ποιμαντικῆς πράξεως και θεωρίας και νὰ μετακινηθεῖ τὸ κέντρο βάρους ἀπὸ τὸ χριστοκεντρικὸ, ἀπὸ τὸ ἀνθρωποκεντρικὸ, ἀπὸ τὸ ποιμνιοκεντρικὸ μετερίζι στὴν τεχνοκεντρικὴ στόχευση.

Φυσικά, δὲν εἶναι ἔργο τῆς ποιμαντικῆς πράξης νὰ διαιρεῖ, νὰ ἀπομονώνει, νὰ ἀποκλείει. Εἶναι νὰ βοηθᾷ στὴ διακυβέρνηση τοῦ πλοίου τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι νὰ βοηθᾷ τοὺς ἐπιβάτες τοῦ πλοίου τῆς Ἐκκλησίας και ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιβιβαστοῦν σὲ αὐτό. Συνεπῶς, μὲ τὰ ὅποια πορίσματα ἀπὸ τὴν συζήτηση αὐτὴ περὶ τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος, δὲν στοχεύει στὸ νὰ δημιουργήσῃ διχόνοια, ὥστε νὰ ξεσπάσῃ διαμάχη μεταξὺ «μηχανολατρῶν» και «μηχανοκλαστῶν». Προφανῶς και ἔχει σκοπὸ νὰ τοποθετήσῃ τὰ πράγματα σὲ τέτοια θέση, ὥστε νὰ μὴν ἐπηρεάζεται ἀρνητικὰ τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας νὰ μὴν ἀλλοιωθεῖ ἡ σκοποθεσία της νὰ μὴν εἰσαχθεῖ ἡ ἐκκοσμίκευση ἀπὸ τὴν κερκόπορτα τῆς βολῆς μας, τῆς εὐκολίας μας και τῆς ἄγνοιας κινδύνου³⁴.

33. Ἀλ. Κατσιάρας, «Εἰσοδικόν», *Ἐφημέριος* 5 (Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 2023), σ. 6. Ἀπόλυτα ἐπιβοηθητικὰ ἀλλὰ κυρίως ἀποκαλυπτικὰ γιὰ τὸ θέμα, ἀποτελοῦν ἀκόμη δύο κείμενα βαθειᾶς ἐνδοσκόπησης τοῦ ἴδιου συγγραφέα: «Τεχνολογία: ζήτημα (ἀπλῶς) χρήσεως ἢ και φύσεως και στάσεως;», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σσ. 5-17 και «Ἐπιλεγόμενα. Προπατορικὸ ἀμάρτημα και τεχνικὸ πνεῦμα», *Θεολογία* 91, 1 (2020), σσ. 195-230.

34. Μὲ τὴ φωνὴ τῆς λογικῆς σκεπτόμενοι, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἀπεμπολήσουμε «ἐν ψυχρῷ» τὴν τεχνολογία, διότι στὸ μέλλον ἴσως νὰ τὴ χρειαστοῦμε ἀκόμη πιὸ πολὺ. Ἄς μὴν κρυβόμαστε πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις. Κάποια στιγμή θὰ πάει ὁ ἀνθρώπος σὲ χώρους ἐκτὸς γῆς, κάπου στὸ διάστημα, ὅπου κάποιον θὰ μένουν ἐκεῖ, και ἴσως νὰ μὴν ὑπάρχουν χαρτιά, κερὰ, βιβλία σὲ ὕλικὴ μορφή. Τότε πρέπει νὰ βρεθοῦν τὰ ἀνάλογα και ἀντίστοιχα μέσα, ἐὰν θέλουμε νὰ συνεχίζουμε νὰ ἐξυπηρετοῦμε τοὺς ἀνθρώπους ποιμαντικὰ-ἐκκλησιαστικά. Φυσικά, ὅλα αὐτὰ κατόπιν ὠριμῆς θεολογικῆς σκέψης και

Και στηρίζουμε τή θέση μας με κάποια παραδείγματα πού ἐπηρεάζουν τή ζωή τοῦ καθημερινοῦ ἀνθρώπου καί φυσικά καί κάθε πιστοῦ. Ὑπάρχει καί πωλεῖται εὐρέως ἓνα «θαυματουργό» ρομπότ-σκουπάκι, πού γυρίζει «μέ εὐσυνειδησία» κάθε γωνιά τοῦ σπιτιοῦ, καθαρίζοντας, μαζεύοντας σκουπιδάκια, ἀκόμη καί σφουγγαρίζοντας πατώματα! Στήν εἰκόνα του μπορεῖ κάποιος ἀβίαστα νά σκεφθεῖ πώς στήν περίπτωση αὐτή «δοκιμάζεται» τὸ βιβλικό «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης»³⁵. Καί μπορεῖ νά δεῖ κάποιος πού γνωρίζει τὴν ἐσωτερικὴ λειτουργία τῶν κειμένων τῆς πίστεως πὼς αὐτὴ ἢ πρόταση δὲν εἶναι τόσο ἐντολὴ ἢ –ἀκόμη χειρότερα– δὲν ἀποτελεῖ μία «κατάρρα». Εἶναι περισσότερο μία ἀκόμη ἀποκάλυψη τῆς σωματικότητάς μας, πού ὑπογραμμίζει τὴν εὐλογία τῆς ὑλικότητάς μας. Μὲ τὴν προσωπικὴ μας κούραση κρατοῦμε τὸ σῶμα μας ὑγιές, ὥστε νά ἐξασφαλίζουμε τὰ πρὸς τὸ ζῆν καί ὡς ἐκ τούτου νά ζοῦμε, νά ἀναπτυσσόμαστε «σοφία καί χάριτι καί ἡλικία». Μὲ τὴν εἰσβολὴ τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος στήν καθημερινότητά μας καί μὲ τὶς μηχανικὲς του «εὐεργεσίες» ἀποφύγαμε μὲν τὶς «δουλειές» καί τὶς «ἀγγαρείες», ὥστε στή συνέχεια ὅμως νά ἔχουμε τὴν ἀνάγκη νά περνοῦμε τὴ ζωή μας στὰ γυμναστήρια ἢ τρέχοντας στοὺς δρόμους, κάνοντας ἄσκοπα, κατὰ τὰ ἄλλα, χιλιόμετρα.

Καί ἀναδύεται μία δεύτερη ποιμαντικὴ σκέψη: Ἄραγε, ἂν ὄχι σήμερα, ἴσως αὔριο, ἴσως μεθαὔριο ὑπάρξει μηχανήμα πού νά γυρνᾷ τὸ κομποσχοίνι, κάνοντας τὴ σχετικὴ «καταμέτρηση», ἐνῶ ἐμεῖς θὰ προσευχόμαστε, ἢ «ἐξωσκελετός» πού θὰ ἔκανε τὶς μετάνοιές μας ξεκούραστες, ἀπλὲς καί εὐχάριστες, ἢ ἂν θὰ ἔχουμε θυλακωμένο σὲ ἓνα σημεῖο τοῦ σώματός μας ἓνα «τσιπάκι» πού θὰ ἐκφωνεῖ ἀδιάλειπτα τὸ «Κύριε ἐλέησόν με», ὥστε μὲ τὸ ἄκουσμά του νά ἀπολαμβάνουμε τὴ σχετικὴ μέθεξη, θὰ τὸ «ἀσπαζόμαστε», μὲ ἢ χωρὶς ἐνστάσεις;

ὄχι ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ὅποιας ἀναγκαιότητας καί ἔχοντας βαθειὰ συναίσθηση ὅτι τὸ ἰδεατὸ εἶναι ἢ ὑπαρξὴ τῶν ὑλικῶν μέσων πού μᾶς βοηθοῦν νά βιώσουμε τὴν πολύτιμη αἴσθηση τῆς σωματικότητάς μας. Ὁ ἥχος τοῦ χαρτιοῦ πού γυρίζει, ἢ μυρωδιὰ τοῦ κεραιοῦ, ἢ εὐωδιὰ τοῦ λιβανιοῦ – ἤδη ἀντιλαμβανόμαστε στὶς ἡμέρες μας τὴν ὑψηλὴ ἀξία τοῦ «χειροποίητου» καί ὄχι βιομηχανικοῦ ὑλικοῦ, καθὼς καί τὴν ἀξία γιὰ τὴ μνημοσύνη μας τῆς μυρωδιάς ἀπὸ τὸν γλυκάνισο τοῦ ἄρτου, τοῦ βασιλικοῦ, τῶν δαφνοφύλλων καί τῶν βαγίων, πού μᾶς μοιράζει κατὰ περίσταση ἢ Ἐκκλησία μας.

35. Γεν. 3, 19.

Προβληματιζόμενοι, αρκετά πλέον, για το τί είναι για την Ἐκκλησία και για την ποιμαντική της πιὸ συγκεκριμένα τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, τὸ μηχανικὸ πνεῦμα, σκεφτόμαστε πὼς ἴσως νὰ βοηθοῦσε τὴ σκέψη μας ἂν θὰ τὸ ἀντιμετωπίζαμε ὡς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ «ὕλικου πνεύματος». Τί λέμε λοιπὸν ὡς Ἐκκλησία γιὰ τὸ ὕλικὸ πνεῦμα; Νὰ μὴν ὑποταχθοῦμε σὲ αὐτό, σὲ μία ὕλικοκρατία, καὶ κατ' ἐπέκταση νὰ μὴν ἐκκοσμικευθοῦμε, χωρὶς νὰ παραγνωρίζουμε πὼς στὴ συνάφεια αὐτὴ ὑπάρχει καὶ ἡ λεγόμενη «ἐκκοσμίκευση»³⁶, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ τὴν «ἀπορρίψουμε», καθὼς ἡ ὑπαρξὴ μας κινεῖται μέσα στὸν κόσμο. Χρησιμοποιοῦμε τὸν κόσμο, βρισκόμαστε μέσα στὸν κόσμο, ἀλλὰ δὲν γινόμαστε «κόσμος» (μὲ τὴ μεταπτωτικὴ του ἔννοια³⁷)³⁸. Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως κάποιος νὰ γνωρίσει αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ διαγνώσει τίς ἐπιρροές του στὴ ζωὴ (ἐν προκειμένῳ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ) πρέπει προφανῶς νὰ τὸ «κατέχει» μεταφορικῶς, ὥστε ἡ κατοχὴ του νὰ γίνῃ καὶ κυριολεκτικῶς.

Μία περαιτέρω ποιμαντικὴ σκέψη ἔχει νὰ κάνει –ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν θὰ προστεθεῖ ἐρμηνευτικὰ ποτὲ στὸν «ἀναγκασμένον πλησίον» ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν γνωρίζει ἀπὸ τεχνολογία ἢ ποὺ δὲν κατέχει πὼς νὰ ἔχει πρόσβαση σὲ αὐτὴ– ἂν ὁ λεγόμενος τεχνολογικῶς ἀναλφάβητος, θὰ

36. Πρὸβλ. Ἄλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 82, ὑποσημ. 84.

37. Πρὸβλ. *Ἰω. 16, 32-33*: «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον».

38. Ἔτσι, ὅπως τὸ ὕλικὸ πνεῦμα γνώρισε μία μεταβολή, μία «καλὴ ἀλλοίωση» καὶ ἔνα νέο νόημα μέσα στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα της χρόνια, παρομοίως, ἡ ποιμαντικὴ-κυβερνητικὴ ὀφείλει νὰ συνεισφέρει προτείνοντας τὴ χρῆση, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴ θέλει καὶ ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς της, μεταλλάσσοντας τὰ ὑφιστάμενα τεχνολογικὰ μέσα κατὰ τὸ δικό της «δοκοῦν», χωρὶς φοβίες. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ὅτι ἡ πνευματικὴ βάση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας δὲν βλάπτει κανέναν ἀλλὰ ἀπλῶς ὑπερβαίνει καὶ ἀξιοποιεῖ, χωρὶς νὰ ἀλλοιώνεται ἐγκλωβιζόμενὴ ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Μάλιστα, τὸ Ἐκκλησιαστικὸ κείμενο ποὺ θέτει τὸ τεχνικό-μηχανικό-μηχανιστικὸ πνεῦμα στὴ σωστικὴ του θέση εἶναι τὸ συγκλονιστικὸ *Εὐαγγέλιο τῆς Κρίσεως*. Ἐκεῖ ποὺ γιὰ ἄλλη μία φορὰ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μᾶς ἀποκαλύπτει μυστικὰ ζωῆς αἰωνίου. Καὶ προξενεῖ ἐντύπωση ὅτι δὲν κάνει λόγο γιὰ τὸ χρῆμα καὶ τὸ οἰκονομικὸ πνεῦμα, ποὺ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τῶν κοινωνιῶν εἶχαν τὴν πρωτοκαθεδρία, δὲν ζητεῖ μεγάλα τεχνικὰ ἔργα καὶ κατασκευαστικὰ θαύματα, ποὺ πάντοτε ἐντυπωσίαζαν, ἀλλὰ μὲ καθηλωτικὴ ἀπλότητα ζητεῖ τὸ ἀνθρώπινο ἄγγιγμα, τὴ σωτηριώδη ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπο, πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς ὅποιον ἔχει ἀνάγκη.

ἀποτελέσει ἀντικείμενο τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας τῆς Ἐκκλησίας μας³⁹. Ὅσοι δὲν ἔχουν πρόσβαση καὶ δυνατότητα χρήσης τῶν τεχνολογικῶν μέσων, θὰ εἶναι ἄραγε οἱ νέοι «φτωχούληδες τοῦ Θεοῦ», οἱ νέοι «ἐλάχιστοι» ἀδελφοί; Βέβαια καὶ πάλι αὐτὸ ποὺ θὰ ἀποζητεῖ πρώτιστα τὸ Εὐαγγέλιο, μέσα ἀπὸ τὸν ψηφιακὸ γραμματισμὸ (*digital literacy*) τῶν ἀνθρώπων, θὰ εἶναι τὸ ἀνθρώπινο πλησίασμα, τὸ ἀνακουφιστικὸ ἀγγιγμα, ἡ ἐκδήλωση τῆς ἀδολῆς, τῆς χωρὶς προϋποθέσεις, σκοπιμότητες καὶ ὑστεροβουλίες χριστιανικῆς ἀγάπης.

Λόγω τῆς ἐξάρτησης τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰδικώτερα τῶν νεωτέρων, ἀπὸ τὴν τεχνολογία, ἡ ἄνευ ὄρων παράδοση στὸ τεχνικὸ πνεῦμα, σὲ ἀντιδιαστολὴ μάλιστα μετὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, καὶ σὲ σχέση μετὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα (ψυχικὰ καὶ σωματικὰ), μοιάζει νὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θέματα ποὺ θὰ κληθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ Ποιμαντικὴ μετὰ ἀπὸ τὴν ὑστερὴν νεωτερικότητα, ἡ Ποιμαντικὴ τοῦ μέλλοντος.

Τὸ «ἐνδιαφέρον» καὶ τὸ «ὠραῖο» εἶναι, πῶς αὐτὴ ἡ προβληματικὴ ποὺ ἀναπτύσσεται σήμερα ἀπὸ τὴ «Θεολογία», ὡς συνέδριο, ὡς περιοδικό, ὡς ἐπιστῆμη, ὡς ἔννοια, ὡς στάση ζωῆς, μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ καὶ μπορεῖ νὰ «τσιγκλίσει», νὰ «σκουντήσει» (ὅπως ἔλεγαν πολὺ παλαιά, ὅπως θεωρεῖται πιά τὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ μιὰ δεκαετία) μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, νὰ προβληματίσει κάθε ἄλλη ἐπιστῆμη, κάθε κοινωνικὴ πράξη, χαρίζοντας τὴν ἱκανοποίηση τῆς ὄντολογικῆς προσφορᾶς στὸν Ἄνθρωπο, καὶ στὴ δική μας, τὴν «καθ' ἡμᾶς» Ποιμαντικὴ θεωρία καὶ πράξη.

Ὅλοκληρώνουμε σιγά-σιγά τὶς σκέψεις μας μετὰ λίγους στίχους ἀπὸ τὴν κοσμικὴ μουσικὴ καὶ τὸ τραγούδι «Τί δὲν καταλαβαίνεις»⁴⁰: «Ἐλα λιγάκι ἀπὸ δῶ καὶ κλεῖσε τὸ κομπιούτερ / πὲς ὅτι γίναμε παιδιὰ καὶ ὅτι

39. Τὸ 2015 ἔγινε ἓνα μεγάλο συνέδριο μετὰ θέμα τὰ Ψηφιακὰ Μέσα καὶ τὴν Ὁρθόδοξη Ποιμαντικὴ (<http://www.dmopec15.com/el/> [1.10.2023]), ὅπου ἐπισημάνθηκε ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνάγκης ἐκπαίδευσης τῶν στελεχῶν τῆς στὸν ψηφιακὸ ἀλφαριθμητισμὸ (μετὰ στόχο τὴν καλύτερη κατανόηση τῶν ψηφιακῶν μέσων καὶ τὴν χρῆση τους στὴν Ποιμαντικὴ), καθὼς καὶ τὸ πῶς συνδέεται ἡ ἔννοια τῆς «εἰκονικῆς πραγματικότητας» μετὰ τὴν ἔννοια τῆς «εἰκονικῆς ἀγιότητας», τῆς «εἰκονικῆς πνευματικῆς ζωῆς» καὶ τῶν «εἰκονικῶν σχέσεων».

40. «Τί δὲν καταλαβαίνεις», ἔρμηνεία Ἀρλέτας (2018), σὲ στίχους Sunny Μπαλτζῆ καὶ σύνθεση Λάκη Παπαδόπουλου ἀπὸ τὸ album CD Single, στό: <https://www.youtube.com/watch?v=H88HAKbxKUQ> [10.10.2023].

δὲν ἔχεις ροῦτερ. / Ἄστο πιὰ τὸ κομπιούτερ, ἄστο πιὰ τὸ κομπιούτερ.
 // Ἀπόψε ἔγινα ἐχθρὸς μὲ τὴν τεχνολογία / ἄσε τὸ πληκτρολόγιο καὶ
 τὴ δικαιολογία. / Δὲν ἔχεις μπαταρία ἄσ' τὴ δικαιολογία. // Δὲν θέλω
 ὀθόνες μὰ κεριά, ὁμορφο φῶς νὰ βγάζουν / γιὰ νὰ κοιτῶ τὰ μάτια σου
 ὅταν θὰ σκοτεινιάζουν, / χέρια νὰ σ' ἀγκαλιάζουν ὅταν θὰ σκοτεινιάζουν.
 // Ἐλα λιγάκι ἀπὸ δῶ καὶ μείλ μὴ μοῦ στέλνεις / γιὰτὶ δὲν ἔχω ἰντερνέτ,
 τί δὲν καταλαβαίνεις. / Τί δὲν καταλαβαίνεις, στ' ἄλλο δωμάτιο μένεις».

Βασικὰ ἢ θεματικὴ τοῦ Συνεδρίου: «Ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία ἐν πορείᾳ
 στὴν “ἄυλη πραγματικότητα” τῆς ὕστερης νεωτερικότητος» εἶναι
 πολὺ ἰδιαίτερη καὶ πιθανῶς νὰ προλαβαίνει τὴν κρίσιμη συζήτηση τῶν
 ἐπομένων 100 ἐτῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δικό μας εἰδικὸ θέμα, μπορεῖ κάποιος
 νὰ θέσει ἓνα ψευδοερώτημα: Καθὼς ἡ Τεχνολογία καὶ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα
 πίσω ἀπὸ αὐτὴν μᾶς παρέχει εὐκολίες καὶ διευκολύνει κάθε πτυχὴ τῆς
 ζωῆς μας, δὲν εἶναι ἀνόητο καὶ ἐλιτίστικο καὶ ἀκατανόητο ἡ Ποιμαντικὴ
 τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀναρωτιέται καὶ ἴσως καὶ νὰ ἀποκλείει αὐτὴν τὴν
 εὐκολία; Δὲν θὰ διευκόλυνε σὲ τεράστιο ποσοστὸ τὸ ἔργο της; Δὲν θὰ τὸ
 πῆγαινε σὲ ἄλλο ἐπίπεδο;⁴¹.

Μία ἀπάντηση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πὼς ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπάρχει τὸ
 βαθὺ ἀσκητικὸ πνεῦμα⁴² ποὺ χαρακτηρίζει τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἔχει
 τόσο θεραπευτικὴ ὅσο καὶ προληπτικὴ λειτουργία γιὰ τὸν ἄνθρωπο
 ψυχοσωματικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐρώτημα ἀκούγεται ὡς: «γιατὶ δὲν
 δέχεται ἄκριτα καὶ ἀνεμπόδιστα ἡ Ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν
 κηδεμονία, τὴν πίεση, τὴ βία, ἂν ὄχι τὸν βιασμό, τὸ κουρσάρικο ρεσάλτο
 στοῦ “εἶναι” της ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, ἀφοῦ ἴσως καὶ νὰ ὑπάρχουν ...
 παράπλευρα ὀφέλη;». Θὰ μπορούσαν μάλιστα νὰ συνοδεύουν τὴν ἀπάν-
 τηση καὶ κάποια στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν καθημερινότητά μας: Κτυπᾶ
 τὸ κινητὸ μας τηλέφωνο καὶ νιώθουμε ἀναγκασμένοι νὰ ἀπαντήσουμε

41. Ἡ πνευματικότητα εἶναι ἓνα κριτήριό βάσει τοῦ ὁποίου πορεύεται ἡ Ποιμαντικὴ.
 «Θεωροῦμε θετικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν, ὅταν αὐτὰ
 καλύπτουν τὶς πραγματικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες ποὺ τὶς ὑποδεικνύει ἡ Πνευματικὴ
 Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, ὅταν ἡ Τεχνολογία γίνεται τὸ αἶτιο δημιουργίας πλαστῶν
 ἀναγκῶν μας μὲ στόχο μόνο τὸ κέρδος, τότε κρίνεται ὡς Ἀντιουμανιστικὴ καὶ
 καταδικάζεται». Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία»,
 ὅ.π., σ. 68.

42. Πρὸβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, «Ἄσκηση καὶ Τεχνολογία», Ἐφημέριος 4 (1999), σσ.
 22-23.

«βιαζόμενοι», γινόμενοι ύποτελείς τῆς τηλεπικοινωνιακῆς κατὰ τὰ ἄλλα «διευκόλυνσης». Ἀφήνουμε κάτω τὸ κουτάλι, καταπίνουμε γρήγορα καὶ ἴσως ἀμάσητα, προκειμένου νὰ ἀπαντήσουμε στὸ τηλέφωνο. Καὶ ἂν δὲν τὸ κάνουμε αὐτό, σίγουρα σταματᾶμε, ἀφήνουμε τὸ πιάτο μας, γιὰ νὰ δοῦμε στὴν ἀναγνώριση κλήσεως ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς καλεῖ. Ἐπίσης, ἄλλοτε, δὲν βλέπουμε κἂν τὴν τροφή ποὺ τρῶμε, διότι τὰ μάτια μας βρίσκονται προσηλωμένα εἴτε στὴν ταινία στὴν τηλεόραση εἴτε στὰ “shorts”, ποὺ ἀλληλοδιαδέχονται κυριολεκτικὰ «ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ» τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, εἴτε στὸ τάμπλετ ἢ καὶ στὸ παιχνίδι ποὺ παίζουμε στὸ κινητὸ μας, πίσω ἢ δίπλα ἀπὸ τὸ πιάτο μας, χάνοντας διὰ παντὸς τὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία καὶ περισυλλογὴ τοῦ γεύματος⁴³.

Ἀκόμη διακόπτουμε ἢ «χανόμαστε» ἀπὸ τὴ συζήτηση μὲ τὸν συνομιλητὴ μας, συγγενῆ, φίλο, γνωστὸ ἢ ἄγνωστο, γιὰ νὰ δοῦμε τί κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ κάθε «μπίπ», τὸν κάθε ἤχο εἰδοποίησης στὸ κινητὸ ἢ στὸ ἔξυπνο ρολόι μας, τὸ ἠλεκτρονικὸ ταχυδρομεῖο, τὸ “Viber”, τὸ “Messenger”, τὸ “What’s up”, τὸ “TikTok”, τὴ “Google” καὶ ἄπειρες ἀκόμη ἐφαρμογές καὶ παιχνίδια. Τὸ σκηνικὸ αὐτὸ μᾶς θυμίζει διαφήμιση ἐλληνικῆς μπύρας, σὲ στίχους γνωστοῦ τραγουδοποιοῦ, ποὺ ψιθυρίζει⁴⁴: «Ξέρω πὼς ὅλοι πιὰ πιστεύουν σὲ καθρέφτες / σὲ ὀθόνες, σὲ φωτοτυπίες καὶ προβολεῖς. // Μὰ ἐγὼ θὰ κάνω τὸν καθρέφτη μου κομμάτια. / Ξέρω ὅτι αὐτὸ ποὺ πίσω του κρύβει, εἶσαι ἐσύ. // Ἐσὺ ποὺ φάχνεις μέσ’ στὰ μαῦρα σου τὰ μάτια / νὰ καθρεφτίζεις μόνο ἐμένα στὴν ζωή». Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν κάπως θέλουμε νὰ τὰ ἀποφύγουμε καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ μας ζωὴ σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχὴ.

Ἡ Ποιμαντικὴ ὡς Πρακτικὴ Θεολογία, ὡς πρακτικὴ δηλαδὴ ἐφαρμογὴ τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν, ὁμιλεῖ μὲ βάση τὶς πραγματικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες καὶ τὰ ἀπτὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ.

43. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο χάνεται ἡ ψυχικὴ εὐεργεσία τῆς ἄσκησης μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Πρβλ. «Ἄσκηση σὲ χάπι»: Οἱ ἐπιστήμονες βρῆκαν οὐσία πού «μιμεῖται» τὰ ὀφέλη τῆς γυμναστικῆς. <https://www.ologyeia.gr/eyzoia/epanastatiko-neo-farmakomimeitai-tin-askisi-meionei-to-varos-kai-enischyei-to-myiko-systima/> [1.10.2023]. Σὲ ἀντιδιαστολὴ διαβάζουμε τὸ ἐξῆς: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/381583/ta-souidika-sxoleia-afinoun-ta-tablets-kai-epistrefoun-sta-vivlia#lmhbgvknkjcwffpvh8p> [1.10.2023].

44. <https://youtu.be/H0HH9gTESH8> [1.10.2023].

Ίσως τώρα μπορούμε να αντιληφθούμε πιδ φυσικά και πιδ εύκολα τὰ ὅσα ἀναφέραμε πιδ πάνω για τὴν ἐπιφυλακτικότητα και τὴν ἀποστασιοποίηση κάποιες φορές πιδ ὀφείλουμε να ἔχουμε ἀπὸ τὴ σαγηνευτική ἔως και καθυποτακτική παρουσία τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Και αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι προφανῶς πρέπει ἀπὸ γνῶστες και εὐαισθητοποιημένους ἐπιστήμονες να μποῦν ὄρια, να τεθοῦν κόκκινες γραμμές, να διατυπωθοῦν ἀρχές ἀπαραβίαστες. Ίσως εἶναι ὥρα σὲ αὐτὴν τὴ συγκυρία, να διατυπωθεῖ και μία Χάρτα Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς τεχνολογίας και τοῦ τεχνικοῦ-μηχανικοῦ πνεύματος, ὅπου για παράδειγμα να διασφαλίζεται τὸ δικαίωμα στὴν τεχνολογική ἡσυχία και ἀπλότητα, καθὼς και στὴ συμβατότητά της μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχροσωματική λειτουργικότητα.

Ἐν τέλει, ἂν ὑποκατασταθεῖ ὁ ἀνθρωπος σὲ ὅλες τὶς πτυχές τοῦ πνευματικοῦ και μάλιστα τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου λόγω τῆς ὑπαρξης ἀνάλογων τεχνικῶν δυνατοτήτων, δηλαδή στὴ μαρτυρία [κῆρυγμα ἢ μηχανική ἐκφώνηση ἀπαντήσεων ἀπὸ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη (artificial intelligence-AI) σὲ ἐρωτήματα για θέματα πίστεως και μεταφυσικῆς], στὴν κοινωνία-ἐπικοινωνία (μὲ σωρεία ἀποστολῆς ἐνημερωτικῶν e-mail και newsletters), στὴ Λατρεία (μὲ ψηφιακὰ μέσα να φάλλουν ἐλλείψει ἱεροφαλτῶν ἢ μὲ φάλτες βασιζόμενους στὴν ἠλεκτρονική φυλλάδα ἢ στὸν μηχανικὸ χορό), στὴ διακονία (παράδοση δεμάτων φιλανθρωπίας μὲ drone, μὲ παραλαβὴ βοήθειας ἀπὸ Θυρίδες “BoxNow”, βάσει ἐνὸς QR ἢ barcode), τότε ἡ χριστιανική διδασκαλία μοιάζει χάνει τὸ ἔρεισμά της και τείνει να ἀλλοιωθεῖ στὸ μυαλὸ και τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ νόημα τῆς ὑπερφυοῦς θυσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ: ὁ Ἄνθρωπος, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, θυσιαζόμενος για τὸν Συνάνθρωπο ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, μὲ στόχευση στὸ καθ’ ὁμοίωσιν Θεοῦ, πιδ εἶναι ἡ ἀπόλυτη εὐτυχία, γαλήνη και πληρότητα, μὲ ἄλλα λόγια ἢ «ἀτελεύτητος ζωὴ», ὁ «χαμένος» Παράδεισός μας.

Πιστεύουμε πὼς κάπου στὸ σημεῖο αὐτὸ δίνει τὸ παρὸν και λειτουργεῖ και μεριμνᾷ ἡ Ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας και κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ὑστερης νεωτερικότητας.

SUMMARY

The Pastoral Care of the Church in Late Modernity

By Triantafyllos Boltetsos, *PhD*
National and Kapodistrian University of Athens

In this presentation, an attempt is made to present the Pastoral Theology of the Orthodox Christian Church in the era of late modernity. As the work of Orthodox Christian Pastoral Care, practice and theory, is –after making use of the knowledge of the other branches of Theology, but also of every Science–, to propose to the faithful and to the whole Society, methods and principles, which contribute to the redirection of world towards God, a convincing and useful answer needs to be given to the question: what is the presence, the witness, the contribution of Pastoral Theology in Late Modernity, and especially with technology and more broadly the technical or mechanical spirit?

The question can also be formulated as follows: Does the technical spirit function as a new Apostle or, even, Co-Apostle, that helps in the pastoral care of the Church, in the work of mission and salvation? Or, on the other hand, does the technical spirit act “anti-pastorally” and proclaim a newer Gospel, a Late-New Testament, a meta-Testament, and finally constitute the means for yet another... “last temptation”?

Reference is thus made to the existing presence of Pastoral Theology in every sector and function (*fellowship, worship, testimony, ministry*). At the same time, thoughts are formulated about what Pastoral Theology should do, regarding the setting of terms and limits to the “invasion-appearance” of the technical element during the sacred services of the Church. Also, a targeted reference is made to the need to reflect on pastoral care in the future. The main issue is how man can be preserved, as image of God, by sacrificing himself for his fellow man, (as image of God), with the aim of imitating God, which is the absolute happiness, peace and completeness, in other words, our “endless life”, our “lost” Paradise.